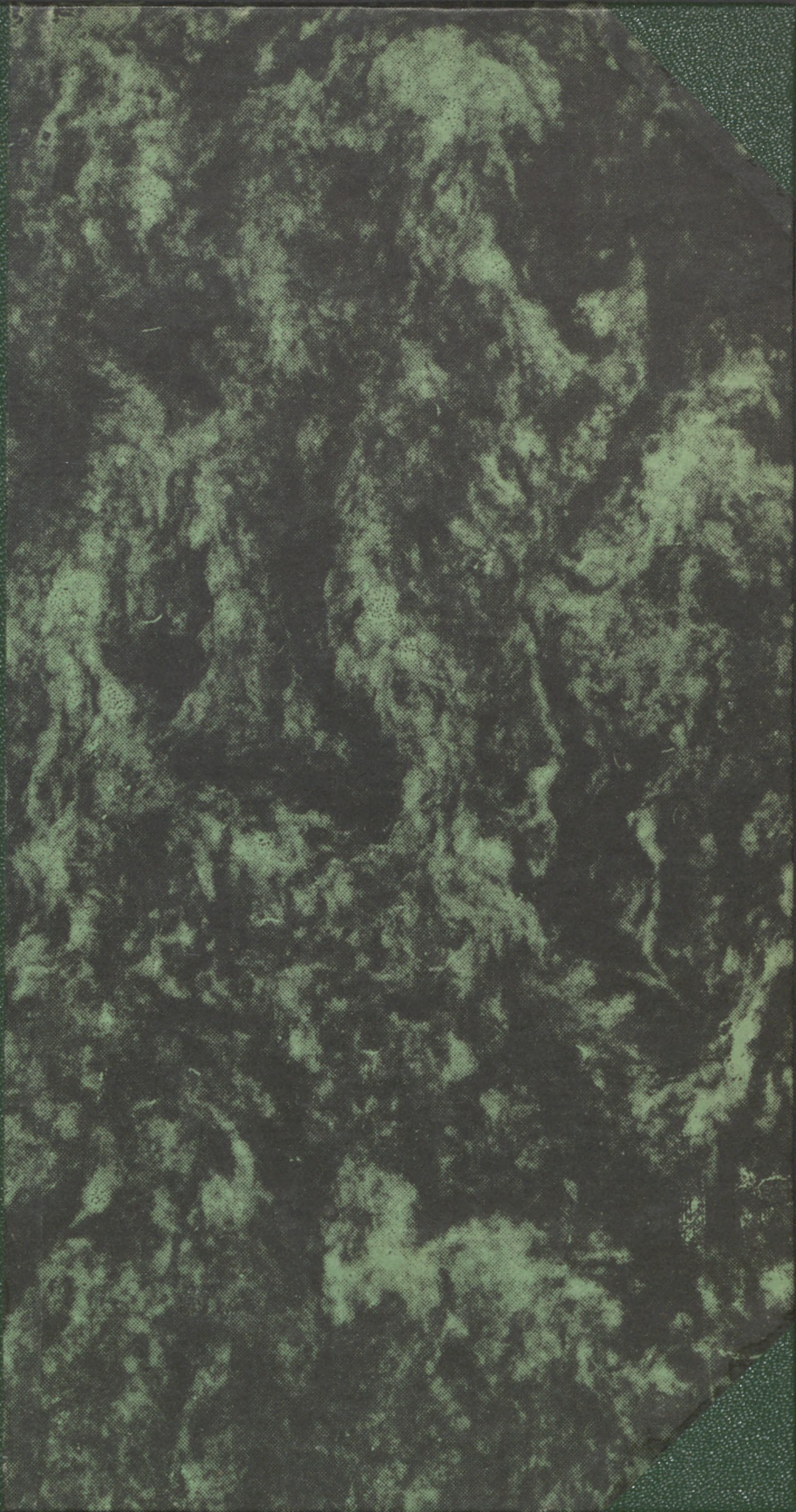


200.080









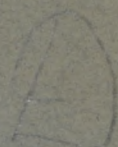
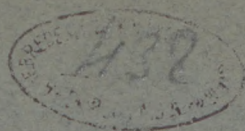




2000



200080



# ARANY URALOMRA JUTÁSA AZ IRODALOMBAN

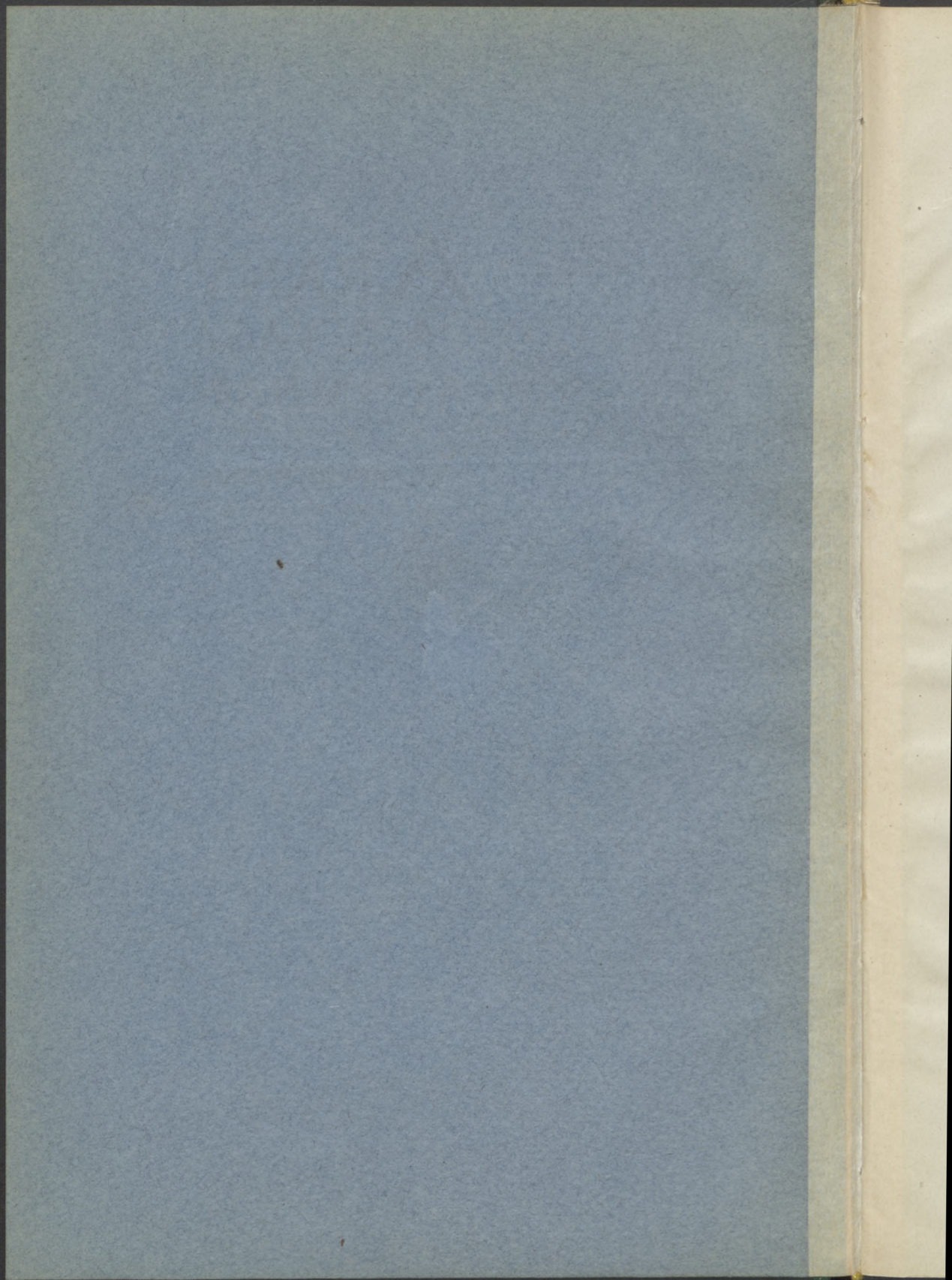
IRTA:  
HETTESHEIMER ERNŐ



43485

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA 1914-1962







# ARANY URALOMRA JUTÁSA AZ IRODALOMBAN

---

IRTA :  
HETTESHEIMER ERNŐ



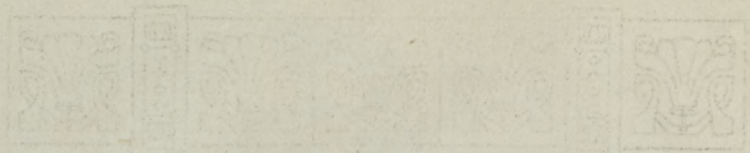
438

A diplomcsere-akció keretében  
átengedett mű.

620005

DEBRECZEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA 1914 - 962





# ARANY URALOMRA JUTÁSA AZ IRODALOMBAN

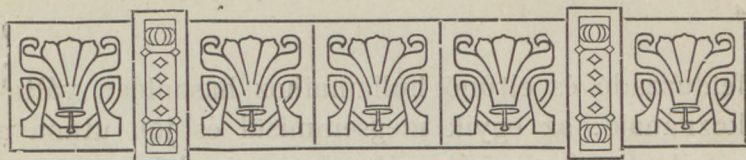
R  
2



200080

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR  
Művelődéskönyvtár  
1950. év 14234. sz.





Tapasztalásból tudjuk, hogy ragaszkodunk mindahhoz, amit megszoktunk. Ragaszkodunk környezetünkhöz, cselekvéseinkhez és eszméinkhez. De az élet hullámai elszakítanak környezetünktől, bármennyire ragaszkodunk is hozzá, az idő rokkanttá ronsolja testünket és kénytelenek vagyunk változtatni már-már gépiessé vált cselekvéseinken és ha ki is tartunk eszméink mellett, csakhamar éreznünk kell, hogy az ő életüknek is meg van szabva határa, mert az új nemzedék már egészen más alakban veszi át lelkébe őket. Az új nemzedéknek lelki világa a megváltozott életkörülmények következtében már annyira eltér az előbbi nemzedéktől, hogy egymással érintkezve, kisebb-nagyobb súrlódások is előfordulhatnak köztük. Ha két, egymástól nagyobb időköz által elválasztott nemzedék eszmevilágát hasonlítjuk össze, természetesen még nagyobb ellentétet találunk.

Hiába ragaszkodunk a megszokotthoz, az átalakulásnak útját nem állhatjuk.

Ha már most a szellemi életnek erre a nemzedékről-nemzedékre megnyilatkozó átalakulására bizonyos távolságból tekintünk vissza, az a benyomásunk, mintha az fokozatosan történne egymás után, mintha a nemzedékek eszmevilágukkal a tenger



felduzzadó és eltűnő hullámaihoz hasonlóan változónak: az egyik megsemmisül és jön utána a másik. Így fogja fel a változást az irodalomtörténet is, mikor az eszmevilágok átalakulásait időpontokkal választja el egymástól. De közelebbről vizsgálva ezen eseményeket, észrevesszük, hogy azok az időpontok nem képezhetnek válaszfalat az egymást felváltó szellemi áramlatok közt, hogy a régi még megvan, mikor az új már fejlődésnek indul s így az egymást felváltó áramlatok végső és kiindulási pontjai keresztezik egymást. A keresztezés nem történhetik símán, a két ellentétes áramlat, az egyik a múlté, a másik a jövőé, a keresztezésnél nagy hullámokat korbácsol fel.

Ilyen hullámveréseket fogunk érezni feladatomban tárgyalásánál is. Feladatomban lesz kimutatni, milyen időponthoz kell kötnünk Arany uralomra jutását az irodalomban. Evégett meg kell vizsgálnom, milyen átalakulásokon ment át a költészet elmélete, míg Aranyban láthatta meg az igazi költészet kinyilatkoztatóját.

Kazinczy még félti Vörösmarty nemzetiségétől a „rein menschlich“ eszméjét, Berzsenyi kannibáloknak tartja a „Két szomszédvár“ hőseit és a romantikus költők képzeletének csapongása annyira megütáltatta vele a költészetet, hogy röstelli magát költőnek nevezni; Kölcsey és Bajza is az eszmeiséget hirdeti; de a negyvenes évek elején már mindenki Vörösmartyért lelkesedik, „nincs lakoma, melyen poharat ne örítenénk egészségére“ — írja az egyik lap, — „egyedül Vörösmarty költeményei ringatnak iszonyatos és gyönyörű álomba“ — olvassuk egy



másik helyen és így sokan a Vörösmarty költészetéből kiáradó szellemért lelkesedve Petőfi megjelenését irodalmunk legszomorúbb korszakának jelzik; ellenben a negyvenes évek végén Lauka már annyira fellelkesedik Petőfi költészetén, hogy nyíltan Petőfi követőjének vallja magát, míg az ötvenes évek közepe táján<sup>1</sup> ilyen bírálatot hallunk: „Helyesebb volna egyébiránt Petőfi helyett Aranyt említeni, kinek a magyar versre nézve sokkal többet köszönünk és pedig nemcsak a gyakorlat, de az elmélet terén is.”

A költészet elmélete ez átalakulásának megvizsgálása után könnyű feladat lesz Arany uralomra jutásának időpontját megállapítani. Amíg ide eljutunk, lesz elég alkalmunk érezni a szellemi áramlatok említett keresztezése által felkorbácsolt hullámokat.

## Eszmeiség.

Kölcsey azt mondja,<sup>2</sup> hogy az ősműveltségi állapot megszűntével mindig ritkábban fordulnak elő olyan hatalmas egyének, kik nagyszerű tetteikkel magukra vonnák a közfigyelmet; az élet egyhangúságát nagy események többé meg nem zavarják, „a jelen elhidegszik”, színtelenné válik s így nem nyújthat többé alkalmas tárgyat a költészetnek; ilyenkor ragyoghat szerinte legszebben a poezis, mert a költő az őt körülvevő életen felülemelkedve egy jobb és szebb világot keres.

<sup>1</sup> P. N. 1856 XII. 23.

<sup>2</sup> Nemzeti hagyományok.



Ez a felfogás jellemző Kölcsey korában úgy a költészetre, mint a költészet elméletére s kimutatható mindkét területen még a negyvenes években is.

A költő a színtelennek látott valódi világnál szebbet és jobbat a képzelete-alkotta eszmei világban vél feltalálhatni. Kölcsey is színtelennek, ridegnek találja az életet. „Beh nem kívánok a vitézek sorjában ülni én“ — írja már ifjú korában.<sup>1</sup> A tettek mezejéről a csermely hús ölébe menekül, hol „aetheri képek“ után epedhet<sup>2</sup> s hol szent fáik alkonyában gyakran felkeresi „lebegve szárnyain egy kedves ideál“.<sup>3</sup> Fogékony lelkét eszméinek világában néha egy-egy mélységével megdöbbentő gondolat rázkódtatja meg: bármilyen helyzetbe juttat is a sors, minden hiába való; hazáját szerető lelkét néha fenséges háborgásba hozzák nemzeti eszmék: e nemzet megbűnhődött már jövőjéért is; a mai satnya nemzedéket az ősokhöz méltóbb nemzedék fogja felváltani. Néha elfogja lelkét a vágy, egy kis változatosság után: költészetének „elegisch feyerlichtonját“ szeretné egy kis dévaj hanggal felcserélni, ezért próbálkozik meg a románccal, bordallal. Eszmei világából rövid időre kiesve, leköti környezete a figyelmét: meghallgatja a nép dalait. De lelkének a felhevülése, a kibontakozás eszmei világából csak rövid ideig tartott, hogy utána annál nagyobb mértékben töltse el ismét elégedetlenség a szívét. Elégedetlen volt a földi élettel. „Utálom az embert“, írja Szemerének, — „ezt a nyomorult, nevetséges, ál-

<sup>1</sup> Kazinczynak: 1809. VI/5.

<sup>2</sup> Egykor homályos érzetek. 1813.

<sup>3</sup> Ideál. 1813.



nok, kígyó nemzetséget".<sup>1</sup> Elégedetlenségének okát is adja egy másik, Szemeréhez írt levelében: „Ideális képeimet szerettem volna nemcsak belől, hanem kívül is feltalálni”.<sup>2</sup> Ezt panaszolja el egyik költeményében is:

Képzetemben száll egy édes álom,  
Lángvonással egy kép bennem ég.  
Folyton érzem és mégsem találok...  
Karjaim kinyíltak, hő keblemre  
Hogy szorítsam a szép idealt.  
Oh, de halhatatlan gyötreme  
A hevülő megcsalatva állt.  
Nem lelte fel az idealt s ezért  
„Minden órám csüggesztő magányom  
Néma csendén bűnnek szentelm.”

Kölcsey nyíltan hirdette, hogy a költészetnek nem az élethől, hanem egy szebb világból, az eszmék világából kell meríteni. Láttuk, hogy lírai költészete tényleg az ideák világában gyökerezik. Eszmék, vagy vágyódás utánuk rezegtetik meg lírája húrjait. Bajzánál ugyanezt találjuk. Elvonul az élettől; odaviszi szívét, hol az hullámozásba jön;<sup>3</sup> nem a tettek mezejére, nem lelkesedik a hősökért,<sup>4</sup> sem az élet forgatagába, hisz a kálváriát járó búcsúsok tömegében feltűnő kék, piros, vagy zöld kalapos és fátyolos leányok hidegen hagyják<sup>5</sup> és ha az ember-világba tekint, az élet elveszti minden kellemét;<sup>6</sup>

<sup>1</sup> 1820. XI/25.

<sup>2</sup> 1833. IV/12.

<sup>3</sup> Toldyhoz 1824. V/6.

<sup>4</sup> Megelégedés.

<sup>5</sup> Toldyhoz 1824. IV/16.

<sup>6</sup> 1825. IV/8.



hanem elviszi szívét a magányos holdragyogta erdei forrásokhoz. „Ha a mély csendű erdőt járom, fél nap sem szólok senkivel s csak magamra hagyatva álmodozom“.<sup>1</sup> Ilyenkor merül el képzeletének világába és adja át magát az eszmék keltette hangulatoknak. Mint Kölcsey, ő sem találja meg a földön eszményképét. A lányok közül senki sem tudja lebilincselni, mert eszményképének minden arc- és lélekvonásait együtt egyikben sem lelheti fel. Itt egy mosolygás, egypár kék szem, amott egy hó kar s nyak gyakorta megzavarja, de csak addig, míg „fejébe vissza nem tűn“ ideálja. Így őt is a Kölcseyéhez hasonló bánat fogja el:

„Ki gyakran álmaim  
Között enyelg velem,  
Az égi szépet ott,  
Sehol sem lelhetem.“<sup>2</sup>

Ennek az élettől elzárkózó költészetnek a nyomait feltaláljuk még a negyvenes években is. A költő csak az ideák világából tud lelkesedést meríteni. Közvetlenül az élethől nyert benyomások alig hallhatóan rezdítik meg lírája húrjait, mert ilyenkor kerüli a lélek nagyobb felhullámzását, mintha félne, hogy nem elég magasztos lelki élmény ébreszti azt és így a szerelmes költő csak arra kéri kedvesét, hogy intsen neki szép kezével s ne szánja tőle „e drága kegyletet“;<sup>3</sup> néha igen nekibátorodik és esengeni mer kedveséhez egy kézszorításért.<sup>4</sup> „Lenyújtod-e

<sup>1</sup> 1821. IX/9.

<sup>2</sup> Epedés.

<sup>3</sup> Andafy : Idához. H. 1845. II. 8. l.

<sup>4</sup> Ajthay : Athen, 1843, II. 238.



nekem fehér kezed, hogy érezzem hevén érzelmedet".  
A szenvedély fellobogását, mely megvilágítja a szenvedély gerjesztőjét s melyben felvillan valami a szenvedélyt érző egyén lelkéből, nem érezzük itt. A költő mûzsája most is még gyakran nem földi lény, az ideák világából való, így, mikor :

„Dall leánykát, szûzi bájut,  
Angyal arccal, égi szemekkel,  
Rózsajkút éj hajakkal,  
Mondhatatlan díszû kellemmel.“<sup>1</sup>

És most is akad költő, aki nem találván örömet, szépséget az életben, „némán jár, elhagyatva, mint bolyongó síri rém“.<sup>2</sup>

Ennek a tisztán eszmei költészetnek hangja mindig ünnepélyes volt, nyelve az érthetetlenségig választékos : a költő kedvese hozta bíbor ajkán kedve hajnalát — versformája rendesen klasszikus volt és versformájának kidolgozása roppant gondos ; Bajza például egyik versének előbb a második és harmadik versszakát faragta ki és csak utána az elsőt, máskor meg egyetlen egy versszakot dolgozott ki és csak jó idő múlva a többi,<sup>3</sup> mert az volt az elve, hogy a verset nem szabad<sup>4</sup> „stans pede in uno“ írni, „a hirtelenség, vagy hamarság vagy akárminek nevezzem, gondatlanságot szül“. És érdekes, hogy Vörösmarty „Zalán futása“-nak nem nagy sikert jósol, szerinte igen hamar el fogják felejteni, mert nagyon hamar készült, nem a „nonum prematur in annum“ elve szerint.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Lakner : A hű dalnok. H. 1844. 365. l.

<sup>2</sup> Csendhelyi : Az elhagyott. É. 1845. I.

<sup>3</sup> Toldyhoz. 1824. V/24.

<sup>4</sup> Toldyhoz. 1823. Dátum nélkül.

<sup>5</sup> 1825. V/30.



De nemcsak a lírai költészetben vált érezhetővé, hogy a költő elzárkózott az élettől, hanem az elbeszélő költészetnek nagyobb részében is. Az elbeszélő költészet e részének fülledt levegője, sápadt, halvány alakjai, elmosódott hátterei szintén azt bizonyítják, hogy a Kölcsey által hangoztatott elv nem egy költőnek a véleménye, hanem egy egész korszak költészete szellemének megnyilatkozása volt.

Mennyire nem földi lények Rezy Sándor és Szánthó Mancsi,<sup>1</sup> midőn minden félreértés és akadály leküzdése után sem lesznek egymásé, vagy mennyire eszmei világból való Bakacs Elek,<sup>2</sup> mikor — bár féltékenységre tüzelték, — minden kérdés nélkül megöli feleségét, csak azért, mert mellette a várkapu előtti kőpadon egy fiatal embert pillant meg. Még kevésbbé földi lények a következő elbeszélés hősei:<sup>3</sup> élt valahol elhagyottan egy remete; egy fiatal leány útnak indult, hogy kedvesét felkeresse; vándorlása közben elvetődött a remetéhez; kimerült a sok fáradságtól, a remete előtt összeesett és meghalt; nyakán egy láncon a remete megpillantotta saját ifjúkori képét és így tudta meg, hogy az előtte összeesett leány ifjúkori kedvese volt. És a költő csak egyetlen egy jellemvonással sem kísérli meg, hogy képzeletének szülötteit érzékeink által felfoghatóbbá, emberiesebbé varázsolja át. Mennyire nem földi lény Lilla,<sup>4</sup> mikor vőlegénye, László eleste után nem dőfi a tört rögtön szívébe, hisz minden percben

<sup>1</sup> Kisfaludy S. Tátika.

<sup>2</sup> Somló.

<sup>3</sup> Kölcsey: Remete.

<sup>4</sup> Kölcsey: Vérmennyekző.



hatalmába ejtheti a török, hanem előbb egy hosszú szónoklatot tart s csak utána követi kedvesét a halálba. E költeményekre is ráillik Bajzának egy kijelentése: „Valókat eddig még sohasem tudék festeni, nálam minden kigondolás, ábrándozás a legszorosabb értelemben költemény; oly képzelgésbe szoktam merülni, mely... magától alkotott világokban szárnyal“.<sup>1</sup> Természetesen a saját költeményein még könnyebb kimutatni ezen elv káros hatását. A fiatal leány<sup>2</sup> siránkozik kedvese után, ki harcba szállt, mint keresztes vitéz. Miután a leány mindezt elzokogja a zarándoknak, ez végre észreveszi, hogy saját kedvese áll előtte, de hogy a leányka is felismerje, így kell szónokolnia: „Élek még, a vad pogány kar el nem ronta engemet“. És milyen kevés életvonással, milyen légiesen jelenik meg előttünk az a fivér,<sup>3</sup> aki megvárja, míg a nővére elrablása és vőlegényének megölése miatt szülei bánatukba belehalnak, míg a rabló-lovag kitűzi az esküvő napját s csak akkor siet nővére megmentésére. De Bajza felfogása szerint éppen ilyennek, minden egyéni jellemvonást nélkülözőnek kell festeni a személyeket. „Óvakodjék a költő igen speciális caractert festeni; a személyeiben ne annyira az embert és individuumot, hanem az individuumban az emberiség képét igyekezzék visszaadni“.<sup>4</sup> Már azért se igyekezzék az egyént természetűen megrajzolni, mert a művészetnek egyetlen célja a szépség elő-

<sup>1</sup> Toldyhoz: 1824. VI/1.

<sup>2</sup> A zarándok.

<sup>3</sup> Szép Jolánka.

<sup>4</sup> Kritikai lapok. 1833. 40 l.



állítás, ez pedig a természetben sehol sincs együtt, hanem elszórva ; ezt az elszórt szépséget kell előbb a művésznek összegyűjteni, s képzeletében teljes szabadsággal egy helyre összpontosítani.<sup>1</sup> A kiválasztott tárgyat tehát a költő felruházzhatja mindazon sajátságokkal, melyeket az ő egyéni ízlése szépnek tart, nem törődve azzal, hogy az így megalkotott mű elképzelhetetlenné, légiessé válik. Bajzának e két utóbbi kijelentése, hogy t. i. a költőnek az általános emberit és a természet egyes helyeiről összegyűjtött szépet kell visszaadnia, teljes összhangzásban van az először említett kijelentésével : hogy ő soha sem rajzolja a valót, mindig képzelete világából merít.

Kisfaludy Károly költészetében is elég mély nyomait fedezhetjük fel ennek a képzelet alkotta világnak. A vihar<sup>2</sup> behajt egy remetéhez egy utast. A remete elbeszéli, hogy a közeli sírhant egy fiatal leányt takar, ki naponta várta a kedvesét, de az nem jött és így a hiába való várakozásba belehalt. Az utas, bár még azt sem hallottuk, hogy szőke, vagy barna volt-e a bánatában elsorvadt leány, az elhunytban kedvesét sejti és visszarohan a csatába.

A negyvenes évek elbeszélő költészetének egy részén szintén érezhető még az életszerűség hiánya. Így Garaynál<sup>3</sup> azt olvassuk, hogy a kényúr megölt egy ifjú leányt ; apja és vőlegénye temeti el éjjel. Hogy miért követett el a kényúr gyilkosságot, az

<sup>1</sup> Toldinak 1828. VII/31.

<sup>2</sup> A magányos sír.

<sup>3</sup> Éjjeli temetés.



rejtély marad előttünk. A hajdú áll őrtüze mellett.<sup>1</sup> Észrevesz egy alakot. Rákiált. Semmi válasz. Le-  
lövi: menyasszonya volt, kit az ellen elrabolt, de  
sikerült megszöknie és most igyekezett vissza. —  
Éjszaka van.<sup>1</sup> A vár ablakánál kesereg egy „fényes  
úri leány“, hogy a rostélyon át még csak kezét sem  
nyújthatja ki kedvesének; egy szép barna ifjú  
fohászkodik hozzá, kövesse kunyhójába, hol sem  
vas, sem rostély nem választja el őket. De jön a  
leány apja s tört dőf a leányához fohászkodó fiatal  
ember szívébe. Éj van;<sup>1</sup> az úrfi a tó partján kedve-  
sét várja; a leányka csolnakon közeleg, mint egy  
hattyú; énekel; a hold világít; egy durranás, vad  
kacaj: az apa lelőtte fia hattyúját.

Ide vezetett a költészet elvonása az élettől. Ahol  
fenséges eszmék pendítették meg ennek a költészet-  
nek a húrjait, ott lelkesedés, vagy megindultság  
remegteti meg lelkünket, de ahol eszményképek  
utáni vágyódás, vagy egy eszmei világ tükröződik,  
ott kellemetlenül érezzük a nap melegének, a levegő  
hűsítő szellőjének, az élet lehellétének a hiányát.

Az itt említett lírai költészetet a külformák  
szigorú betartása élesen elválasztja a szabadabban  
lélekző elbeszélő költészettől, de egy másik jelenség  
egymás mellé hozza őket a költészet fejlődésének  
történetében s ez: az életnek, mint a költészet köz-  
vetlen forrásának teljes kizárása.

<sup>1</sup> Utolsó lövés.

<sup>2</sup> Három ének.

<sup>3</sup> Tárkányi: A lövés.



## Nemzetiség.

Mikor felébredt a nemzet önfentartási ösztöne, a jövőbe vetett tekintet egy olyan Magyarországot látott, melyhez a jelenből nagy számú reform vezet el s a múltba vetett tekintet egy olyan fényes tettekben tündöklő Magyarországot látott, melyhez a jelenből csak sóhajait küldhette el. Ennek a régi dicső Magyarországnak az elővarázslása lett elbeszélő költészetünk másik részének kedvenc tárgya.

Ez a költészet is egy eszmei világból, a nemzeti múltból merített és így az eszmei költészet elméletének két tétele reá is érvényes. Az egyik a Kölcsey és Bajza által hirdetett életszépítés elve, melynek a negyvenes évek elején Szontágh Gusztáv volt egyik legnevezetesebb hirdetője<sup>1</sup> és amely szerint, amint említettük, a költészetnek egy, a valódinál szebb világot kell az élettel elégedetlen olvasó előtt feltárni. Annak bizonyosságául, hogy a múlt dicsőségét feltáró költészet ezt az elvet képviselte, azt olvashatjuk az Életképek valamely számában,<sup>2</sup> hogy a múltnak szépen megrajzolt világa álmodozásba ringatta a lelkeket. És éppen így érvényes a nemzeti múltról zengő költészetünkre az eszmei költészet egy még régibb s eddig nem is említett tétele, melyet Berzsenyi,<sup>3</sup> a negyvenes évek elején pedig Toldy Ferenc<sup>4</sup> hirde-

<sup>1</sup> K. T. É. 1843—44. A művészek kútforrásai.

<sup>2</sup> 1845. 374.

<sup>3</sup> Levél Döbrentei Gáborhoz. 1828. X/18.

<sup>4</sup> Szépirodalmunk jelen állapota. Szépirodalmunk jelen szükségéről. K. T. E. 1841—42, és 1843—44.



tett,<sup>4</sup> mely szerint a költészetnek mindig egy magasabb erkölcsi cél szolgálatában kell állani; ez a cél itt a kortársak buzdítása volt a dicső ősök követésére.

De a nemzeti múltról zengő költészetnek voltak olyan sajátságai, melyek az eszmeiség költészetétől elkülönítették. A képzeletnek korlátlan csapongása itt határok közé szorul, az esemény elbeszélése, a jellemek és a helyszin a történelem szellemének a felfogását tükrözi vissza és így még abban az esetben is, ha a legkisebb tehetségű költő művét olvassuk az esemény nem lesz hihetetlen, a jellemekben mindig felcsillan valami ősi faji jellemvonás, a helyszin nem lesz elmosódott. A képzelet légies alakjai helyett itt mindig hősi nemzeti típus feltüntetésével találkozunk. Nagy művészeinknél még több határozottságot, még több életet találunk. Mily élethűen írja le Kisfaludy Sándor Dobozi menekülését. A hab fehér rongyként szakadoz lováról, orrnyílása arasznyira tágul, nagy „hortyokkal fúv” s már szakadoz párája; lebegteti a szél a sebes vágatásban Dobozi hitvesének hosszú haját ahogy megelevenedik előttünk Dobozi, mikor nem menekülhetvén tovább, a szerelem utolsó kitöréseivel búcsúzik feleségétől! Majd feltárul Vörösmarty költészetének hol fenséges, hol bájos: de mindig eleven világa. Képzeletének és alkotó erejének varázsával elevennek tudott feltüntetni minden alakot: a naiv kis fiút, ki azt hiszi, hogy Hajna azért búsul, mert nem tud lőni nyilával;<sup>1</sup> a szerelmes leányt:

<sup>1</sup> Zalán. 1825.



„Megnézé a leányka s szemét lesütötte ijedve.  
Visszaesett a szó ajakán, a gondolat elhalt  
Lelkében s piruló arcát égette szemérem“;<sup>1</sup>

a szerelmes hőst:

„Minden bájos lett az enyelgő lányka körében.  
Állíthatatlan erő vonzá Bors karjait; egyben  
Átölelé a lányt s kiveté a harcot eszéből“;<sup>2</sup>

a meghatározatlansága miatt elmosódó helyszínt  
hazai vidék cseréli fel:

„Bodroglak szigetén hegy emelkedik a hideg éjnek  
Tája felé, egyedül, erdővel övezve derékon.  
Zölden alul, pusztán s szirteknek hagyva fölül“;<sup>3</sup>

drámainak tüntet fel minden cselekvést, elevennek  
minden mozgást:

„Egy lekötött csődör felrántá nyugtalan ésszel  
A letűzött dárdát s lázadtan forga helyében,  
Majd érezve szabadságát s hajtva, ijesztve  
A zörgő nyéltől, mely nyomban utána húzódék,  
A nagy tábornak kezde futni s nyertve  
S lángot fúva iramt valamerre ragadta szilajság“;<sup>4,1</sup>

Vörösmarty minden elképzelt alakot, helyet és  
mozgást közvetlenül az életből gyűjtött benyomásai-  
nak felhasználásával földi alakká, helyé és moz-  
gássá tudott varázsolni.

Es Czuczor költészetében is hogy megelevenedik  
Vak Béla feleségének, Ilonának alakja,<sup>5</sup> mikor  
Lampert cselszövéséről értesülve, megrémül s félel-

<sup>1</sup> Cserhalom. 1825.

<sup>2</sup> Zalán.

<sup>3</sup> Zalán.

<sup>4</sup> Eger. 1827.

<sup>5</sup> Aradi gyűlés.



mében szökdeklő fiait közelebb hívja magához és kis csecsemőjét szorosabban öleli szívére.

Garaynak is sikerül néha, a nemzeti múltban keresve ihletet, a nemzeti típusoknál is művészből alakokat, egyéneket megeleveníteni költészetében; mint például az öccse megvakítása miatt lelkiismeret-furdalástól kinzott Kálmán királyt:

S a nagy király órákig ül  
A vérparancs után,  
El-eltekint hősnapjain,  
S a vért nap alkonyán.  
De merre néz, de merre lát,  
Egy kép csak, amit lát,  
Kívájt szemekkel, véresen  
Öccsét s vétlen fiát”.<sup>1</sup>

Az elképzelhetetlen légies alakok helyett nemzeti típusokat nagy művészeinknél pedig már egyéneket találunk; a költészet világa lassanként földivé alakul. A teljes elzárkózás az élettől az ideák szintelen, érzékeink által fel nem fogható világába vezetett. Mintha a nemzeti érzéssel együtt egy kis éltető napsugár, kis felüdítő szellő, kis életerő hatolt volna be a költészet birodalmába. És ez onnan nem volt többé kiirtható. A képzelet alkotásainak földivé és emberivé varázsolását már csak egy lépés választja el magának az életnek a vizsgálatától, az életből merített benyomások megéneklésétől. De állapodjunk meg előbb a nemzetiség kidomborításánál.

Ezen átalakult költészetből kiáradó szellemhez

<sup>1</sup> Kálmán.



hasonló érezhető a művészetek s rögtön utána a költészet elméletében. Henszlmann szerint,<sup>1</sup> ha a művész a tisztán emberire fordítja figyelmét, az emberit pusztán elvont módjában nem tudja megérezkíteni; a tisztán emberinek a fogalma nemzeti formában feltüntetve válik legérthetőbbé. A nemzetiségnek, továbbá a művész eredetiségének és az egyedhez tartozó összes tulajdonságok és erők életműi összekapcsolásának és működésének a feltüntetése teszi jellemzetessé a művet, melynek második főkelléke az elevenség. *A nemzetiség is egyik eleme* tehát annak az új elméletnek, mely búcsút vesz az eszmei világtól és a művészet tárgyának tekinti mindazt, amit a külső érzékek felfogni képesek, sőt azt is, ami képzelő tehetségünkben érzékeink anyagának tekinthető. És így Henszlmann is hadat ízen az eszmeiségnek, mely szerinte ábrándozásban és ábrándozások termékeinek előállításában, vagy pedig abban nyilvánul, hogy a szépet a természet felülmúlásával akarják megszerkeszteni, minek következtében a „kifejezés nélküli hidegbe és holtba” esnek. Mintha egyenesen a Kölcséytől és Bajzától hirdetett tanok ellen tette volna Henszlmann ezt a megjegyzést! De Henszlmann művében csak futólag említi a költészetet. Az első híve, aki az itt említett s általában a művészetek számára hirdetett elveket a költészetre is érvényesnek tekintette s Henszlmann elvei szerint szerette volna a költői alkotást is szabályozni, *Pulsky* Ferenc volt. Felpanaszolja,<sup>2</sup> hogy költőinkben nincs érzék a körü-

<sup>1</sup> Párhuzam. 1841.

<sup>2</sup> Athén. 1841. III/11. Élet és művészet.



löttünk sürgő költői élet iránt ; költeményeink tárgyát külföldön, vagy a régen múlt korban, vagy az „ideálok országában“ keresik, a valóság mezejét elhagyják, a phantasiajuknak szabad tért engednek. Ennek az a következménye, hogy a mű, mely a biztos földet elhagyva, egy képzelt világba, mint egy felhők közé helyezettett, hidegen hagyja az olvasót. Ha a költők hangokban, szavakban, színekben, alakokban *egész életünket* adnák elő, örömittasan istenítenék őket honfitársaik.

Amíg közállapotaink olyanok voltak, hogy a nemesnek „kártya, bor és pagát“ volt az éltető eleme,<sup>1</sup> amíg szellemi életünket teljes sötétség borította, úgy hogy Kölcsey szerint örökre meg lesz tagadva irodalmunknak a németéhez hasonló fellendülése, amíg teljesen ki voltunk forgatva nemzetiségünkől, amíg tehát a jelen semmi fel-emelőt és érdekeset nyújtani nem tudott, nem csodálhatjuk, hogy megszólalt költészetünkben a kétségbeesés a jelen állapoton, megszólalt a vágyódás egy jobb világ után, mely a múlt rózsás emlékein, vagy a képzelet fellegvárain épült fel. Ámde már a huszas években bekövetkezett szellemi életünkben a virradás ; ennek jelenségei eleinte csak a törvényhozási termék zöld asztalainál, vagy csak kevés közönség számára írt könyvekben tűntek elő. De lassankint terjedni kezdtek, átlépték a szűk korlátokat és azt lehet mondani, hogy a negyvenes évek elején már felszívódtak a köztudatba. Hisz ahova csak tekintünk, mindenütt egy mozgalmas, erőteljes duzzadó és alkotni tudó életnek a jelenségeivel talál-

<sup>1</sup> Berzsényi : Kazinczyhoz. 1809. XII/31.



kozunk. A húszas években megújhodott szellemi életnek áldásos melege megérlelte az első gyümölcsöket, az eddig csupán elméleti reformok kezdtek a megvalósulás stádiumába lépni. Egymásután szedték le a terheket a jobbágyainkról ; iparunknak fejlesztésére egyesületet alakítottak, nemzeti iparcikkeink értékesítésére kiállítást rendeztek ; az egyetemen a vitatkozásokat kezdték magyar nyelven rendezni ; a köznapi életben is érezhetővé válik a reformálásnak lázas munkája : a dunaparton nagy tömeg nézi, mint folynak az épülő lánchíd alpmunkálatai ; a Dunán megkezdődik a rendes hajóközlekedés, az Újépület előtt megkezdik a város befásítását ; a város végén az első vasúti töltésen dolgoznak. Hasonló sürgés-forgás, egy pezsgő életnek a lüktetését érezzük a szellemi élet munkásai között. Az 1845-iki kiállításon 26 magyar festő 72 festménnyel vett részt,<sup>1</sup> a szobrászat terén feltűnik Ferenczy, a zene terén Liszt és Erkel, a költészetben irodalmunk legnagyobb alakjai, a színészetben Egressy. A politikai életben Széchenyi, Kossuth és Deák lézas tevékenységet fejtenek ki. Méltán jelenthette tehát az Életképek egyik munkatársa : „Korunk szelleme leginkább alkotásban nyilvánul“.

Ahol így áthatott mindent az alkotás szelleme, ott az élet nem lehetett többé érdektelen, ott az érdeklődésnek a jelen felé kellett fordulni. Tehát a közszellem megnyilatkozásának tekinthetjük Pulszky óhaját, hogy a költészet bocsássa be bíródamába az életet.

<sup>1</sup> Honderü. 1845. 136.



A nemzet dicső múltja iránti lelkesedés nemzeti-  
nek öltöztette fel a képzelet alkotásait s a nemzeti  
mező önkéntelenül közelebb hozta a költészetet az  
élethez. Az említett költészetelméleti megjegyzés  
kijelölte a fejlődés irányát: a költészetnek egészen  
az élethöz kell ihletet meríteni. Vizsgáljuk tovább a  
költészet tartalmának ez irányban történt változását.

### Népiesség.

A demokrata szellem terjedése egyre érezhe-  
tőbbé vált a költészetben is.

A demokrata szellem által a költészetre gyako-  
rolt hatásnak egyik jelensége abban nyilvánult, hogy  
műköltőink igyekeztek népdalokat írni. Már Kölcsey  
is aláereszkedett néha magasztos eszméinek világából  
és figyelmét környezetére terelve, elleste a nép  
dalait. Reggeltől másnap hajnalig járkált szobájában  
s a „parasztdal tónját“ próbálgatta.<sup>1</sup> De ez nehéz  
munka lehetett; maga bevallja, hogy nehezebb  
„studiuma“ sohasem volt. Hogyne lett volna nehéz  
közvetlenül az élet benyomásaiból fakadó nemzeti  
ritmusú népdal utánzása olyan költőnek, ki a költé-  
szetből ki akarta rekeszteni az életet. Az eszmei  
világ után áhító költő nem is törekedett arra, hogy  
utánzásával úgy harmatosan ültesse át a népkölté-  
szet hajtásait a műköltészetbe, szókinszben, hang-  
ban, képekben, hasonlatokban, sőt néha ritmusban  
is megnevesítve kívánt neki helyet engedni a mű-  
költészet szent csarnokában. Bajzának is volt érzéke

<sup>1</sup> Szemeréhez 1833. III/20.



a népdal iránt,<sup>1</sup> de ő is azt kívánta, hogy a népdalköltő ne ereszkedjék le a néphez, hanem „egy magasabb pontot találjon“ s a népet oda felemelje; a nép ajkán fakadt dalt művészi alakba kell öltöztetni, pl. metrumba átírni, művészi gonddal megneimesíteni. Ezt nem találja meg Kisfaludy Károly népdalainál s így megrója, mondván: igen szépek dalai, de olyanok, mintha egy szerencsés eszű falusi nótárius készítette volna őket. Ő azt óhajtotta, hogy a műköltő válassza ki a népdalok szépségeit s ezeknek összeállításából szerkesszen népdalt.

Ilyen elvek mellett nem csodálható, ha a negyvenes évek előtt a népdalok utánzataiban minduntalan találkozunk olyan sajátságokkal, melyek elárulják a költemény nem népies származását. Ilyen sajátságok közé tartozik a választékos nyelv: Czuczornál a juhászbojtár „zeng“, a szerető „gyöngyalak“; merész kép, mely a nép szellemi képességét meghaladó eszmetársuláson alapul: mint Czuczornál: „szemed szívek babonája“, „*olvad* a fagy s *aggodalom*“, „és ha szőke leány kedve hozzám *hajol* enyelegve“ stb.; ilyen sajátságok közé tartoznak dagályos képek, mint Kisfaludy Károlynál: ha a legény virág volna, kedvese *keble havával* itatná meg; a leány ajka „mézforráson piros sajka“, melynek öble gyönggyel van kirakva s melyből fülemüle szól. Néha a népies felfogással ellenkező megvilágításban állítják elő az alakokat: Czuczornál a legénynek könnyezve szebb a lágyszívű szerető; a megcsalt legény egész hidegvérrel így szól: „Babám voltál,

<sup>1</sup> Toldyhoz. 1828. VII/31.



de már nem az, Nem kell nekem *leány ravasz*... Csalfa lélek isten hozzád"; Kisfaludynál a déli pihe-nés idején a legény hoz vizet az arató társának : egy fiatal leánynak. Sokszor vét a költő a népdal szer-kezete ellen : megszólal maga is és tanácsokat osztogat, mint például Czuczornál : „Lám megmondtam, ne nézz félre, Ne nézz a kökényszeműre !“

A dal nem népies származását elárulja sokszor az a körülmény is, hogy olyan dolgokat említenek meg benne, melyek a nép fiának nem tűnhetnek fel, pl., hogy a magyar legénynek gyolcs az inge, lobog gatyája, fejét pörge kalap nyomja, cifra suba van a vállán. Néha a költő kitűnően eltalálja a népdal hangját, nyelvét, szerkezetét, ritmusát, de tartalma érezteti, hogy nem a nép ajkán fakadt dalt olvasunk ; ilyen pl. Kisfaludy „Rákosi szántó“ című dala.

De akármilyen nagymértékben észlelünk is olyan tüneteket, melyek elárulják a dal nem népies származását és bármilyen kicsiny is száma azon népdalutánzatoknak, melyek a „Bort ittam én, boros vagyok“ példájára átmentek a nép szájára, e dalok olvasgatása közben egészen új világ tárul elénk a költészetben. Nem tárgyaltalan epedésről, hanem a kedves távolléte által okozott bánatról olvasunk. Az őszintén bánkodó szív érzelmeit nem holdvilágos éji tájakra, erdők sejtelmes homályaira, a képzelet világában alkotott tájakra játsza át a költő, hanem a valódi környezetének egy helyére, például a Tiszára : vize fehérebb lett, mert kedvese fürdött benne, vagy tanyájára : felhő „szegült“ rá, mert mással esküszik babája. És mikor e népdalutánzatokban megjelenik a múzsa, a legény örömének, vagy



bánatának az okozója, nem képzelet alkotta, homályos lény, hanem a valóságból, az életből élénk vetített leány jelenik meg előttünk, kit egy-egy szemléletes hasonlat : „Lángba borul az ég, ha a nap enyészik, Pirúl a kis leány, ha legények nézik“, vagy egy-egy drámai *életmegfigyelésnél* észlelt mozdulat : egyet simít barna haján, vagy egyet ránt fejkendőjén, — a legnagyobb elevenségben varázsol élénk.

E költeményekben az érzelmeknek mindig van tárgyuk és az érzelemnek az érzéki világból, a külvilágból és annak is mindnyájunk által igen jól ismert köréből vett tárgya igen jellemzetesen és elevenen van kidomborítva. Innen e költemények élethűsége.

A népdalokon kívül Czuczornál találkozunk már néprománcsal is, illetve néprománc utánzattal, melyet nála drámai mozgékonyosság igen hatásossá tesz : a legény<sup>1</sup> szeretne babájához menni, de lova a bírónál van zálogban ; már ott beszél a bírónál, adja ki lovát ; már vágdat a babájához. Néha sikerül neki népies alakjait lelkileg is jellemezni : vágdat a legény babájához, de a falu csordája útját állja, hosszúságában hát elkáromolja magát. E gyors mozgás, e lelki jellemzés csak fokozta a népies költészet élethűségét.

A népdalok és románcok utánzásán kívül a demokrata szellem hatása mutatkozik a népies tárgyú, a népköltészet hangján, nyelvén és sokszor dallamában írt életképekben és elbeszélő költeményekben is. A költő figyelmét egy népies alak, vagy népies körben történő esemény vonja magára és ezt

<sup>1</sup> Alföldi legény.



igyekszik költeményében hűen visszaadni. Leírja almás kosarával a falusi kis leányt, ki üdeségével lázba ejti az utca népét és kit viszont minden jelentéktelen benyomás lázba ejt, vagy leírja a költő Czifra Laci történetét:<sup>1</sup> széles karimájú kalap fedi fejét, vastag fürtökben omlik le haja, szűrére piros posztóból tulipán, patkó kivarrva; szüre alól kilátszik gyors ruhája: bő inge s még bővebb gatyája; tarka selyemkendő övezi derekát; veszekedik a korcsmárosnéval, meg a cigánnyal, de ölelésre tárja ki karját, mikor megjelenik a korcsmárosné leánya: zöld cipő, kék harisnya, sarkig érő veres szoknya, fehér kötény a csípőjén, kék selyemből fodros mellény,

„Rövid ingujj dagadóra,  
Nakkendőske szorítóra,  
Ezüst csat mell-ékesítő,  
Kalárisgyöngy nyakdiszítő,  
Réz karika fúrott fülben,  
Fésű magas, sűrű fürtben“.  
Ez volt a viselete.

Mint a holló, fényes, barna,  
Kontyra szedett hosszú haja,  
Sűrű szemöldöke sugár,  
Két nagy szeme, mint a bogár,  
Nyíló pipacs az orcája,  
Csókra hívó picin szája,  
Gömböjü kar, domború mell,  
Darázsderék, hószín kebel,  
Magasra nyúló növése,  
Gangos teste lebbenése.  
Ilyen arca, termete.

<sup>1</sup> Czuczor.



De nem akar Lacié lenni, a vármegye pandurjával készül gyűrűt váltani. Laci a pandurt megöli és ezért bitófára kerül. Az összes költemények, melyek tárgyukat a népeletből veszik, ilyen erős életmegfigyeléssel vannak megalkotva. Az obsitost<sup>1</sup> mi is asztaltársainak figyelmével, ha mindjárt a deák mosolygós fölényével is, hallgatjuk, oly közvetlenül, élethűen van az egész alak testi és lelki sajátságaival, egész környezetével élénk varázsolva.

Ilyen keretekben — egyrészt a népköltészet egyes fajainak az utánzásában, vagy mélyreható megfigyelések költői beszövése által történt meg-nemesítésében, másrészt a műköltészet egyes fajainak népies tárgyában, hangjában, szókincsében, dalmában nyilatkozott meg a negyvenes évek elején a költészet demokrata szelleme.

Ugyanezen keretekben, de a művészet legtökéletesebb fokán nyilatkozott meg Petőfi költészetének a népiessége is. Népdalai nem utánzatok, hanem alkotó erejének ösztönszerű megnyilatkozásai, mint pl. a „Gyere lovam, hadd tegyem rád nyergem“ kezdetű. És ahol dalainál kiérezzük a nem népies származást, azt nem az utánzás fogyatékosága okozza, mint eddig, hanem egy a népléleknél mélyebben érző, a népléleknek csak a felületig ható tekinteténél élesebben látó léleknek megnyilatkozása.

Néprománcában is, hol a néplélek naív világa tükröződik, mint pl. a „Juhász legény...“ kezdetűben, hol lelkének geniálitása csillan élénk egy-egy lélektani megfigyelésben: a szegény legényt csak az elkövetett bűnök miatt fenyegető büntetés aka-

<sup>1</sup> Garay.



dályozza meg abban, hogy jó útra térjen, vagy: a juhász legény fájdalmában ráhúz egyet a számár fejére.

Népies életképeiben és elbeszéléseiben alakjait népiességük jellemző sajátságainak kidomborításával jeleníti meg és ahol elbeszélését sokszor a néplelek naivságával a népmese világából szövi, alakjait ott is elevenné tudja varázsolni.

Hasonló keretekbe illeszkedik be Tompa népies költészete is, Petőfié mellett ugyan kissé elmaradva, de a negyvenes évek előtti költészeti népiességnél fejlettebb művésszettel.

A költészeti népiességnek főbb sajátosságai tehát a következőkben foglalhatók össze: népies hang, nyelv, dallam, sokszor szerkezet is, tehát az ősi faji művészet formái, továbbá a lírai költészetben az érzelmek tárgyának a leíró és elbeszélőben pedig a költészet egész világának életszerű feltüntetése.

A költészeti népiesség életet vitt be a költői alkotásokba.

Kazinczy még örömmel üdvözölte Berzsenyit, hogy nem olvasott fel azon a helikoni ünnepen, amelyen „a népköltő“ Horváth Ádám is szerepelt. Bajza még roppant röstelte, hogy egyszer egy népies közmondásra hivatkozva, levelében ezt a szót kellett leírni: „megcsípett“, melyet csak „a magyar-nak aljasabb népe, vagy inkább pórajak“<sup>1</sup> szokott kiejteni. Kisfaludy Károly is azt írta 1823-ban Vörösmartynak, hogy a juhász és bojtár nevezet sok író-t elijeszt. A negyvenes években ez az idegen-

<sup>1</sup> Toldyhoz. 1825. VI/14.



kedés a népiestől megszűnt, az írók nagy része örömmel karolta fel a népet, hisz a közszellemet és így az írókat is mindig erősebb és erősebb mértékben hatotta át a demokrata szellem, melynek terjedését érdekesen tünteti fel Horváth Mihálynak egy feljegyzése,<sup>1</sup> mely szerint vagy egy évtized óta naponként szaporodó egyesületek alakulnak, egyesítve kebelökben a különböző osztályokba tartozókat. „E társulatok kizárólag egyenlőségi elven alapulnak ; fő- és alnemes, polgár, tudós és művész, gazdag és szegény, mind egyenlő jogokkal birnak, ...hol nemcsak a születés által nyert rendi elsőbbség, hanem a rendfokozat is megszűnik, hol birtokos és kézműves, nemes és nemtelen csak mint közcélra törekvő társulati tag lép be a küszöbön“. Megkezdődött tehát a rendiség egybeforrása egy egységes nemzetté, megkezdődött a kirekesztett alsóbb rétegeknek felszívása a nemzet testébe. A színházban népies darabot adnak elő és a jegyváltásnál oly nagy a tolongás, hogy az emberek egymás ruháit tépik le ; az utcákon népdalokat füttyölnek ; a vendéglősök órái népdalokat játszanak, sőt még az utcasarki zenészek is népdalokkal cserélik ki a bécsi keringőket. A táncmulatságokon népies viasletben jelennek meg úgy a nők, mint a férfiak és az egész országban nagy szorgalommal kezdik tanulni a csárdást.

Láttuk, hogy e demokrata szellem milyen mértékben hatotta át a költészetet, vizsgáljuk most, milyen mértékben hatotta át a költészet elméletét.

<sup>1</sup> A népérdekek kifejlődése honunkban. Athen 1841. III/7.



Az eszmeiség hívei természetesen tiltakoztak a népiesség megnyilatkozása ellen.

Elkeserítette őket, hogy a közönség csikósokról olvas a múlt dicső hősei helyett és így makkal is beéri, mikor mannát kaphatna ;<sup>1</sup> a népies költészetet elnevezték „betyár-irodalomnak“ és megrémülve kiáltottak fel : „teljes barbárság fenyeget betörni és elnyelni irodalmunkat“ és bánatosan jegyezték fel : a nivellatio szelleme, gyűlölet minden iránt, mi felettünk áll, az eszmék anarchiája, szóval a demokrácia kapott uralomra az irodalomban, miként a társaságban is. Ilyen körülmények közt nem csodálható, ha az eszmeiség hívei nem becsülték valami sokra magát a népköltészetet sem. Szontágh Gusztáv szerint a népköltészet<sup>2</sup> az érzemény és képzelődés öntudatlan természetes ömledezése, nem művészet, művészi polcra csak akkor emelkedik a költészet, ha céljai és szabályai teljes eszméletével teremt. Bangó Pető<sup>3</sup> sem lát művészetet a népköltészetben, illetve egyik termékében : a népdalban ; ezt a köz-nép öntudatlanul teremti, míg az eszméiben, értelmeiben magasabb, nyelvében választékosabb műdalt műtani szabályok szerint költik.

De hiába hangzott fel a Honderű köré csoportosult maradiaknak : Császár Ferencnek, P. Horváth Lázárnak, Nádaskaynak tiltakozása a népiesség terjesztése ellen, hiába tekintették művészi szempontból kisebb értékűnek a műköltészetet, nem lehetett

<sup>1</sup> H. 1847. Nyárutó 3.

<sup>2</sup> Kisfaludy munkásságának kritikai irányáról. K. T. É. 1841—42,

<sup>3</sup> É. 1846. 333.



megakadályozni, hogy a kritikusok újabb nemzedéke ne fogadja örömmel a népköltészet pártolását és sajátságainak megnyilatkozását a műköltészetben.

A költészetben észlelt változásoknak a helyesléséhez két felfogás vezette a kritikusok újabb nemzedékét: az egyikben a kor demokratizmusának, a másikban a kor nemzetiségének a megnyilatkozását érezzük.

Láttuk, hogy még a negyvenes években is éles határvonalat húztak a költői termékek közt, megkülönböztetve őket aszerint, hogy a nép egyszerű fia, vagy tanult költő írta-e azokat, láttuk, hogy igyekeztek a népköltő által írottaknak értékét lenyomni és a népköltészetnek a műköltészetbe átültetett sajátságait kiirtani. De akiket áthatott a kor demokrata szelleme, érdeklődéssel és tisztelettel fordultak a népköltészet felé és elvül tüzték ki a népiesség bebocsájtását a műköltészetbe. Ha valakinek kétségei lennének aziránt — olvassuk a Pesti Divatlap hasábjain<sup>1</sup> —, hogy méltó-e az istenadta nép arra, hogy vele a haza anyagi és szellemi jólétét megosszuk, csak forduljon a népköltészethez és meg fog győződni, hogy igenis méltó erre. Erdélyi János is úgy véli, hogy aki a nép érdekében, mint országos ember jótekonny intézkedéseket akar tenni, a népdalokból fogja megtudni, mi okoz a népnek örömet s hogy mik a kívánságai.<sup>2</sup> A népköltészet értéke így egyre növekedik és Sükei Károly már azt az elvet hirdeti, hogy a műköltészetnek népiessé kell válnia.<sup>3</sup> Helyteleníti, hogy a költészetet valamely

<sup>1</sup> 1846. 333.

<sup>2</sup> Törédek a magyar népdalköltészetéről. K. T. É. 1843—44.

<sup>3</sup> É. 1847. II/20, 182. 321.



esztetikai rendszer szempontjából ítéljék meg, helyteleníti úgy az idealizmuson, mint a realizmuson nyugvó esztetikai rendszert, mert mindkettő szemlélődésen alapul, tehát hypothetikus és bizonyos formákba szorítja az életet. A költészetben nem az ideál, vagy real elvét, hanem a közérzet elvét kell keresni, mert a művészetben az határoz, hogy a benne megnyilatkozó elv konkrét alkotó része-e az uralkodó közszellemnek. Miután ő a tény szempontjából indul ki, vagyis nem valamely szemlélődésen alapuló hypothetikus rendszernek az elvét, hanem a közszellemben megnyilatkozó elvet tartja szem előtt, igen helyesnek gondolja, hogy a politika túlnyomó a művészet felett, vagyis a kor demokrata szelleme kifejezésre jut a költészetben. A közszellemet népies szellem hatja át, a közszellem főelve e mondatban foglalható össze: a nép szava Isten szava és így Sükei, összhangzásban azon nézetével, mely szerint a művészetben a közszellem uralkodó elvének a megnyilatkozását kell keresni, azt hirdeti, hogy a művészetben és így következésképpen a költészetben is fel kell tűnni a népiességnek. „Ha a művészet nap, mely látköre tárgyaiból gyűjti a világosság sugarait, úgy e látkörnek e nyilvános népiéletnek kell lenni“. Arany viszont lelke költői szépségeit kívánja népies formába öltöztetni és a nép számára is élvezhetővé tenni.<sup>1</sup> Tompát is a demokrata szellem tereli a népies felé: emelni akarja a népet felfelé, édesgetni a nagyobbakat hozzá lefelé.<sup>2</sup>

Petőfi még tovább megy, nem elégszik meg

<sup>1</sup> Szilágyi I.-hoz. 1847.

<sup>2</sup> Aranyhoz. 1848. III/2.



a népies tartalom költői feldolgozásával, vagy a költői lélek szépségeinek népies formába öltöztetésével, az egész költészetben a népköltészet szellemét szeretné uralomra segíteni, mert a népköltészetet tartja az igazi költészetnek.<sup>1</sup> A mindent népiessé alakításnak a láza Petőfi hatása alatt Aranyt is magával ragadta rövid időre. Ő is népköltővé szeretett volna válni<sup>2</sup> és úgy írni, hogy költeményeit a jogtalan népnek számatlan nagy száma magáénak, szívvéréből szakadottnak tartsa. Ezt azonban túlzásnak kell tekintenünk.

Csupán a néplélek korlátok közé szorult világának a népköltészet formáiban való megnyilatkoztatását tekinteni igazi költészetnek, épen olyan hiba volt, mint a népköltészet lekicsinylése művészi szempontból. Nem is tekintette az eszmeiségtől ment újabb generationak minden kritikus a népköltészetet az egész nemzet költői szelleme megnyilatkozásának.

A népköltészetet nem lehetett az igazi költészetnek, az egész nemzet költészetének tekinteni, mert a népiesség Müller Godofréd szerint még csak részfogalma a nemzetiségnek.<sup>3</sup> Galamb Sándor szerint is a népköltészet szűkebb, a nemzeti költészet szélesebb értelmű. A nemzet egybeforrása érdeke minden osztálynak, de ez az egybeforradás még nem történt meg s így nemzetiről, mint élő valamiről nem lehet szó; a nemzetet előbb meg kell teremteni.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Aranyhoz. 1847. II/14.

<sup>2</sup> Petőfihez. 1847. V/27.

<sup>3</sup> K. T. É. 1841—42.

<sup>4</sup> É. 1846. 129.



A népies költészet tehát csak egy néprétegnek a költészete, következésképen nem az egész nemzeté. De ha már meg is történt volna minden osztály érdekeinek egybeolvadása, ha minden válaszfal lerombolása után kialakult volna az egységes nemzet, akkor sem tehető meg a népköltészet mindenkinek a költészetévé, mert a nemzet érzéskörének és eszmevilágának tágulásával a Szépirodalmi Szemle szerint<sup>1</sup> a költészetnek el kell távolodnia a nemzet gyermekkorának, és hozzátehetjük, a nemzet kezdetleges műveltségi viszonyai közt élő tagjainak lelkivilágát tükröző költészettől.

Az írók és kritikusok újabb nemzedékének sorából azok, kiket nem hatott át oly mértékben a demokratizmus láza, hogy az egész költészetet népköltészetté kívánták volna alakítani, mégis nagy fontosságot tulajdonítottak a népköltészetnek és a népköltészet sajátosságai átültetésének. A költészet nemzetivé alakításának segédeszközét látták benne. Érdeklődésüket tehát a nemzeti lélek, a nemzeti világ és a nyelv magyarossága utáni vágy terelte a beteges, síránkozó lelkületet, a fantasztikus, eszmei világot feltűntető érthetetlenségig választékosan és idegenszerűen szóló költészettől a népköltészet és népiesség felé. Erdélyi János szerint a népköltészet olyan a műköltészetnek, mint törzsök a virágnak.<sup>2</sup> Galamb szerint<sup>3</sup> nemzeti költészetünk azért nem volt eddig, mert nem méltatták figyelemre a népet, a népköltészet alapján akar nemzeti irodalmat te-

<sup>1</sup> 1847. V/30.

<sup>2</sup> A magyar népdalok 1846.

<sup>3</sup> É. 1846. 126.



remteni, mert a nép őrizte meg legépebben a historiai típusát. „Szeverus szerint<sup>1</sup> igen örvendetes körülmény, hogy íróink átkezdik látni, hogy nemzetiségünk eredeti tisztaságát nem a korecsosult szalonokban, hanem a természethez oly közel álló egészséges köznép körében kell keresni s hogy ezen köznép szokásai azon bányá, melyből a legbecsesebb ércek használhatók fel irodalmunk olvasztó hutájában. Medgyes Lajos szerint<sup>2</sup> a nép bölcsőjéből kell felemelni a nemzeti költészetet. Arany szeme előtt is egy sem úri, sem népi költészet lebegett,<sup>3</sup> melyet kivétel nélkül mindenki megért, tehát az egész nemzetnek szóló, azaz nemzeti költészet; a népiességet csak eszköznek tekinti az érthetőség elérésére, a költészetet csak e cél eléréséig óhajtja a népiesség köntösében látni, azután majd tisztán.

A műköltészetben a népiesség részben a népköltészet műfajainak utánzásában, részben e műfajok intuitive történt megnyilatkozásában, részben pedig a népköltészet egyes sajátosságainak tudatos átültetésében nyilvánult. A kritikusok öregebb nemzedéke felzúdult e jelenségek ellen, az ifjabbakat a demokratizmus minden népiest örömmel befogadó szelleme, vagy nemzeti érzésük tette a népiesség megnyilatkozása iránt fogékonnyá, mert a költészet nemzetivé alakulásának főkéllékeit vették észre benne.

De észrevette-e az egykorú kritika a népiességnek tisztán esztetikai értékét, melyet már említett-

<sup>1</sup> P. D. 1846. 274.

<sup>2</sup> P. M. II. 243. (1846. É.)

<sup>3</sup> Szilágyi I.-hoz. 1847. IX/6.



tünk, t. i. a lírai költészetben az érzelmek tárgyának, a leíró és elbeszélő költészetben pedig a költészet egész világának életszerű feltüntetését, mely saját-ságaival a népiesség az egyéniség elve jellemzetes és eleven saját-ságainak kiváló megnyilatkoztatója lett. Igenis észrevette. Gyulai Pál szerint<sup>1</sup> a népiesség részint képviseli, részint érinti azon eszméket, melyeket a széptan egyéni és jellemző nevek alatt ismer és Erdélyi János szerint a népiesség egyik fő-értedme a valóság<sup>2</sup> és a régi egyetemes szépségábrándnak leghatalmasabb ellenszere a népköltészetre való támaszkodásban rejlik<sup>3</sup>

### Egyéniség.

Lírai költészetünk Kölcsey felléptétől a negyvenes évekig költőinknek oly érzelmeit tükrözte, melyeknek forrásai voltak fenséges eszmék, nagy-szerű nemzeti események, szerelmeik, néha egy-egy szép vidék, de legtöbbször elmerülés képzeletük élettelen világába. A költő tehát lelki világának csak igen szűk területét tárta elénk költészetében, részben azért, mert lelkének minden felhullámzását nem tartotta méltónak arra, hogy megnyilatkoztassa a költészetnek szerinte léleknemesítő csarnokában, részben azért, mert lelke csak bizonyos igen korlátolt számú benyomások iránt volt fogékony.

Ebben a tekintetben a negyvenes évek elején már nagy változást észlelhetünk. Az egyéniségnek olyan irányú megnyilatkozását találjuk Garaynál,

<sup>1</sup> Bud. Hirl. 1855. 626.

<sup>2</sup> A magyar népdalok.

<sup>3</sup> Pályák és pálmák.



amilyet eddig még nem tapasztaltunk : elénk tárja családi életének boldogságát. Olyan érzelmeket szóltat tehát meg, melyeknek forrása : a családi tűzhely a költészet tárgykörén kívül esett. Ezeknek az egyén legbizalmasabb életviszonyaiból fakadó érzelmeknek a feltüntetése szintén azon jelenségek közé tartozik, melyek jelzik a költészet elfordulását az eszmeiségtől.

Garay szobája ablakán át irigykedve nézi az úrlóvost, mint tetszeleg a világnak paripáját táncoltatva, míg őt nehéz gondok gyötrik ; de hirtelen térdén terem fiacskája, eltűnnek a gondok, vígan nyargalásznak ők is ; kedves játszadozásuk a boldogság könnyeit csálja ki felesége szemében s ez az egész világ tetszésénél jobban esik lelkének.<sup>1</sup> Egy más alkalommal kint van családjával a szabadban. Felesége szelíden mellette ül, homlokát simogatja, ő hozzá húzódik, mindaketten hallgatnak ; a fűben gyermekeik játszanak, a fiú lovával, a leány bábujaival ; arra gondol, hogy fiából jó honpolgárt fog nevelni, leányát majd felesége neveli fel egy jó hazafi számára.<sup>2</sup> És e bizalmas családi együttlét képeinek egész sora elevenedik meg előttünk a „Családi képek“ c. sorozatban. Ha haza érkezik, gyermekeinek örömrivalgása fogadja ; ha elmegy, gyermekei körülveszik ; ha otthon dolgozik : gyermekei „körülrajongják“ ; mindez végtelenül boldoggá teszi. De e nagy boldogság sem öli el szívének vágyait : szeretné, ha apja és anyja szemtanúja lehetne az ő végtelen nagy boldogságának.

<sup>1</sup> Sétalovaglás.

<sup>2</sup> Az örömek öröme. 1842.



E költészet már mélyebb bepillantást enged a költő lelkébe ; olyan érzelmeknek ad hangot, melyek eddig rejtve maradtak a nagyközönség előtt.

De az egyén lelkében hullámozó, vagy csak alig észlelhető fodrot vető érzelmek közül annyi senkit sem ihletett versírásra, mint Petőfit és így egy költészetben sem találjuk az egyénnek oly sokoldalú, oly tökéletes megvilágítását, mint a Petőfiében. Nemcsak nagyobb lelki élmények ihlették, minden hangulatát dalba öntötte, mert fogékony lelke még a legjelentéktelenebb benyomástól is megremegett ; költészetében feltárta lelkének fény- és árnyoldalait : a hazafiság és szerelem szent lázában tudja lelkéből az önzés leghalványabb árnyát is kioltani, de haragjában még a káromkodást sem tudja magába fojtani ; dalra szárnyalják életének jó és rossz napjai, a debreczeni nélkülözések csak úgy, mint házas élete örömmámoros percei, a víg mulatozás támasztotta hangulat csak úgy, mint a természettel való egybeolvadás áhítatos érzése. Minden költeményében egy nagy egyéniség szívverését érezzük.

Petőfi lelkének fenséges fellángolásait áhítattal, rajongó lelkesedéssel fogadta korának közönsége, kivéve néhány jelentéktelen irigységtől és személyes haragtól elvakított embert, de élete egyszerűbb és kizárólag az ő személyét érintő események által keltett hangulatainak feltárása, csak reánk, utókorra, lehet lebilincselő hatással, mert megkönnyíti egy a maga teljes óriási méreteiben kibontakozó egyéniségnek a megértését, míg kortársaira a szokatlan esemény újdonságával hatott. A költészet hagyományos szelleméhez ragaszkodók felzúdultak



ellene, az újak, a fiatalok, akik a Pulszky Ferenc által hangoztatott irányban várták a költészet újjászületését, igyekeztek e jelenséget saját elveik igaz voltának a bizonyítgatására felhasználni.

Költészetének erre a területére fordítsuk figyelmünket, mely — bár kizárólag az ő személyéhez kötöttsége következtében bennünk nem támaszthat visszhangot és így nem nyújthat olyan műélvezetet, mint az, melyben hangulatát, miután nemcsak személyét, hanem minden embert lebilincselő benyomásokban gyökerezik, át tudja játszani művészetével minden ember lelkébe, — de azért lélektani szempontból igen érdekes. Megtudjuk, hogy nagy szenvedélyektől izzik lelke: „Kebelemnek pusztaságít Száz vihar rohanja át“;<sup>1</sup> „Égsz, dagadsz... Mellemet majd meggyújtod, majd megrepeszted“;<sup>2</sup> „Mért e láng, e hullám dagadó eremben, Honnan e feszítő érzet keblemen?“<sup>3</sup> Megtudjuk, hogy roppant erős az önbizalma: „Dicső neve költő fiadnak, Anyám, soká, örökkön él“;<sup>4</sup> „Hisz Petrarca és Petőfi félig-meddig már rokon“.<sup>5</sup> Megtudjuk, hogy szeret otthon lenni, hisz ott jobban esik neki a fekete kenyér, mint másutt a fehér,<sup>6</sup> szereti magát otthon kényelembe helyezni.<sup>7</sup> Megtudjuk, hogy sok szenvedéssel sújtotta a sors: „Elbeszélem, hogy mennyit szenvedtem... Hidd el, csodálkozni fogsz fölötte, Hogy

<sup>1</sup> A bujdosó.

<sup>2</sup> Szemrehányás.

<sup>3</sup> Ideal.

<sup>4</sup> Jövendőlés.

<sup>5</sup> Merengés.

<sup>6</sup> Fekete kenyér.

<sup>7</sup> Ebéd után.



22 éves ember ennyi Bajon magát keresztültörhette!<sup>1</sup> Sokat éhezett, hideg szobában hált, pipája tűzénél melengette kezét, kopott volt a ruhája.<sup>2</sup> Megtudjuk, hogy szeretett kissé legénykedni, azaz oly tulajdonságokkal, sőt mondhatjuk árnyoldalakkal feltűnni a költészetben, melyek lényétől teljesen távol állottak; így például könnyelműnek szereti magát néha feltüntetni: a rendes élet tönkre tenné, költőileg kell végig rohannia az országúton;<sup>3</sup> pénz fogytán mindig megfogadja, hogy takarékos lesz, de ha pénzhez jut, ismét „hegyen-völgyön lakodalom“;<sup>4</sup> hitelezői is vannak, fél, hogy séta közben elcsípi,<sup>5</sup> azért szereti a magányt, a falu csendjét, ott ezek a kellemetlen vendégek nem látják meg; szereti magát mulatós, boros embernek feltüntetni: „Jertek, barátim, van egy-két forintom, Hágjunk nyakára, a rézangyalát“<sup>6</sup> s dicsekedve mondja, hogy csak akkor iszik vizet, ha nincs pénze.<sup>7</sup> De a könnyelmű adósságcsinálás éppen úgy távol állott lényétől, mint a dorbézolás s így e sorokból csak azt az érdekes lelki sajátságokat olvashatjuk ki, hogy óriási arányokban szeretett olyan hibákat feltüntetni, melyek annyira kis mértékben voltak meg lelkében,<sup>8</sup> hogy a történész számára láthatatlanná váltak. Ámde a kortársak e verseket is egyénisége közvetlen megnyilatkozásá-

<sup>1</sup> Tompa Mihályhoz.

<sup>2</sup> Egy telem Debreczenben.

<sup>3</sup> Javulási szándék.

<sup>4</sup> Takarékosság,

<sup>5</sup> Szobámban.

<sup>6</sup> Gazdálkodási nézeteim.

<sup>7</sup> Vízet iszom.

<sup>8</sup> Horváth János: Petőfi fogadtatása az irodalomban. Bud. Szem. 1913.



nak vették s aszerint, hogy a régi vagy az új kritikai felfogásnak voltak-e hívei, ócsárolták, vagy méltányolták. Megtudjuk továbbá költeményeinek azon csoportjában, hová most figyelmünket fordítottuk, hogy igen makacs és önfejű volt: „Ütmutatást nekem ne is adjatok, Szent Dávid hárfájára sem hallgatok“ — mondja bosszúsan egy helyen; meg tudjuk, hogy haragudni is tudott: haragudott kritikusa, kiknek tollát csak keveseknél irányította ellene az elavult irodalmi felfogás, legtöbbjüknel irigység s gyűlölet; haragudott nemzetének ellenségeire s azokra, kiknek cselekedetét felfogása szerint hazájára károsnak tartotta.

E költemények a lélek oly részeibe nyújtottak bepillantást, melyek a költészetben még sohasem tárultak fel előttünk s így egyrészt az egyéniséget számtalan sok oldalról világítva meg, az eddigieknél határozottabban domborították ki, más részt nagy mértékben gazdagították a költészet tartalmát.

Összefüggésben azzal az őszinteséggel, mellyel feltárta költészetében lelkét s mellyel annyira gazdagította a költészet tartalmát változatosabbá tette annak hangját is. Már Kölcseynek unalmassá vált néha a költészet „elegiai feyerlich tonja“ s románcok, meg bordalok írogatásába fogott egy kis dévaj hang megütése végett.<sup>1</sup> De ez a kísérlet nem szüntette meg a költőknek azt a megszokottá vált eljárását, hogy csak hangfogó alkalmazásával merték húrjaikat megpendíteni. Petőfi itt is kidomborítja egyéniségét: amint feltárja lelkének minden tartalmát, oly válto-

<sup>1</sup> Szemeréhez 1833. III/20.



zatlanul adja e tartalom közlésének a formáját, fel-  
 leljük költészetében hangjának minden változatát.  
 Az érzés mélységétől remegő, elcsukló, ájtatos han-  
 got, melyen feleségét kéri, halkán csókolja meg,  
 nehogy felköltse a szendergő természetet, az elmúlt  
 és soha vissza nem térő gyermekkori boldogság emlé-  
 kében megszólaló mélabús akkordot, a csatatér vész-  
 hangjainak felharsogását, a szerelem dythirambjának:  
 „Szeretlek kedvesem...” fenséges hangját gyönyör-  
 ködéssel hallgatták a kortársak, de a barátkozás,  
 pajtáskodás kedélyes hangja, a mámor és a harag  
 erőteljes kifakadásai — „Az irgalmát, ide avval a  
 borral”,<sup>1</sup> „Miljom átok, bort a billikomba”,<sup>2</sup> „De  
 azért nem csüggedünk ám, aki lelke van”,<sup>3</sup> „Meg-  
 tanítom keztyűbe dudálni”<sup>4</sup> — épp oly gondot okoz-  
 tak az eszmeiség hirdetőinek, mint a költészet új  
 tartalmának már említett részei.

Nézzük már most, mit kifogásoltak a kritikusok  
 az új költészet tartalmán és formáján.

Szontagh és Toldy idézett nyilatkozatain eláradó  
 szellemhez hasonló hatja át a negyvenes évek sok  
 más kritikusának a megjegyzéseit is. Csátáry szerint  
 az eszmeiség főképviselőinek elnémulásával már  
 bontakozunk kifelé a pillanatnyi lobbanású költői  
 korból, annyira, hogy már aggódnunk kell, hogy  
 jó költőnk nem is lesz.<sup>5</sup> Eöttevényi is úgy vélekedik,<sup>6</sup>  
 hogy egy hölgy csak akkor olvas költeményeket, ha

<sup>1</sup> Hejh, nekem hát vigasztalást...

<sup>2</sup> Felköszöntés.

<sup>3</sup> Barátimhoz.

<sup>4</sup> Mondom, ne ingerkedjetelem velem...

<sup>5</sup> É. 1845. I. 374.

<sup>6</sup> É. 1846. I. 103.



kissé szabadúlva a mindennapiságtól, keblét magas-  
tosabb érzelmeknek kívánja megnyitni, hogy fellel-  
hesse azon szentebb érzelmeket, melyek keblét feszí-  
tik. Az eszmeiségnek a negyvenes években még szép  
számmal fellelhető hívei hangsúlyozták az egész  
lelkét feltáró Petőfi előtt, hogy egyéni érzelmeket  
dalba önteni csak akkor szabad, ha azokban vala-  
mely általános költői eszme lappang.<sup>2</sup> Nádaskay is  
azt veti szemére,<sup>1</sup> hogy igen sokszor nem bír kiemel-  
kedni egyediségből alanyiságra, nem sikerül neki  
érzelmeit általánosítani, idealizálni s általában kel-  
leténél többet foglalkozik önmagával. „Számos verse  
van, melyben énjét nemcsak hogy elpalástolni nem  
bírja, de sőt többször egyenesen verse homlokára  
tűzi, mi verselésnek megjárja ugyan, de a költészet  
magasabb mérelveit rájuk illeszteni alig lehet“.   
Zerffi is kifogásolja,<sup>3</sup> hogy alanyisága egészen „pará-  
nyi nézletek körébe hálózva“ általános eszmétől nem  
vezéreltetik. Toldy Ferencnek sem tetszik<sup>4</sup>, hogy  
Petőfi némely költeményében a dorbézolás, éjjeli  
időtöltések és rendetlen étel szeretetét tünteti fel.

Az eszmeiség hívei tehát felzúdultak a költészet  
tartalmában észlelt változás ellen, mely az egyéniség  
túlságos kidomborításában nyilatkozott; de éppen  
így sértette esztetikai érzésüket az egyén összes  
hangváltozatainak megszólaltatása ott, hol ők csak  
ünnepélyes, méltóságteljes hanghoz voltak szokva.  
Ezért véli Császár Ferenc,<sup>5</sup> hogy a vers írójának is

<sup>1</sup> É. 1845. II, 801.

<sup>2</sup> H. 1844. 403.

<sup>3</sup> Bndapesti Hiradó 1847. 592.

<sup>4</sup> „ „ 1845. 143. (Endrődi : Petőfi Napjai 59.

<sup>5</sup> Irodalmi ör 1845. É. 4. sz. Endrődi : Petőfi napjai. 111.



el kell pirúlnia, ha e sorokat olvassa : „De azért nem csüggedünk ám, aki lelke van“ és elkeseredéssel folytatja : „A világ melyik költője írt így valaha ? Minek tehát e csárdai tempó a költészet istennőjének szűz lánggal lobogni kellő oltárán ?“

De annak az elvnek a hirdetői, mely szerint a költészetnek az életet kell feltüntetni, védelmükbe vették e sajátságokat. A Pesti Divatlap<sup>1</sup> kiemeli, hogy Petőfi verseit a legnagyobb lyrai változatosság jellemzi ; hogy önmagáról sokat ír, csak dicséretére válik, mert a lírai költészetben „az egyéniség, a személyesség (subiectivitás) érdekes költői feltüntetése a legszebb... feladatok közé tartozik“. Szerinte az a valódi költő, ki belseje legmélyéből, mintegy szíve mélyéből írja tárgykorlátoltságot nem ismerő költeményeit. Szeverin lelkesen hirdeti,<sup>2</sup> hogy Petőfi lánglelkével önálló utat tört ; ő nem betegesen érzelgő, üres, elkoptatott szavakat nyögdecslő, halvérű szaloni poéta, ő az egészséges természet költője ; valamivel később<sup>3</sup> erősen kifakad ócsárlói ellen ; „nincs annál szánandóbb nyomorúság, mint midőn néhány vízeszű firkász a valódi lángésznek netalán igen is meztelen, természetes kifejezéseit, semmiféle aesthetikai rendszabályok által nem korlátozható szilajabb kitöréseit a durvaság és nyerseség ellen kikelő, ostoba, álszemérmes tannal akarja megleckézni.

Amíg a költő azelőtt csak bizonyos érzelmeket mert a költészetében megszólaltatni, s így egyéniségének csak egyes sajátságait feltárni, most minden

<sup>1</sup> 1844. XI/10.

<sup>2</sup> P. D. 1845. X/2.

<sup>3</sup> Pesti Divatlap 1845. X/23.



oldalról megvilágították a költemények az egyéniséget és az új szellemtől áthatott kritika örömmel fogadta az egyéniség ily tökéletes kidomborítását, mert a költészet életszerűségének megnyilatkozását látta benne.

Az egyéniség teljes kidomborításában nyilatkozó életszerűséget kívánt Sükei Károly is a költészettől, mert benne a kor életrevalóságának kifejezését látta. „Amig bölcs Salamon szerint minden hiábavalóság és a léleknek gyötrelme, addig a mai kor szerint minden életrevalóság s a léleknek élvezete“.<sup>1</sup>

### Életszerűség.

Petőfi leírásaiban megelevenedik előttünk az Alföld képe ringó kalászaival, kolompoló gulyájával, száguldó méneseivel, ostoraikat pattogtató csikósai-  
val, a nád suhogásától felriadt vadludaival, düledező kéményű csárdájával, a láthatárt berekesztő kéklő gyümölcsfáival és a ködoszlopként a gyümölcsös fölé emelkedő templomtornyaival; megelevenedik előttünk az egykor sűrűn látogatott s most elhagyott és rombadőlt csárdának a képe; megelevenedik előttünk a Kutyakaparó kis szobájának a képe vékony, erőtlen lábú asztalával, vénsége miatt behorpadt padjával, a rég meg nem vetett ágyával, repedezett, félrecsúszott tetejű, pufók kemencéjével, mogorva, szófukar csaplárjával, szitkozódó, boglyas hajú csaplárnéjával; megelevenedik előttünk a befűtött szobá-

<sup>1</sup> É. 1847. II. 321.



nak a barátságos képe egy téli este : a családfő csendesen borozgat szomszédjaival, a házi asszonytól kínálva, a múlt emlékei közt keresgélve, pipázva ; az ifjú pár a jövőről álmodozik, egy csomó gyermek játszadozva a boldog jelen pillangóit úzi ; behallatszik a gémes kút nyikorgása, távolról a bőgő mormogása s megvillan az ablak alatt egy-egy hazamenőnek a lámpása. Életszerűvé válik e leíró költészetnek egész világa, bár itt Petőfi fürkésző tekintetének nem ötlenek fel a művészi megelevenítést bizonyos fokig megkönnyítő népies sajátságok.

Arany leírásainak olvasásánál szinte égeti arcunkat a nap heve, felüdít a boglyák hűvöse, halljuk a nád susogását. Leíró- és elbeszélő költeményeinek személyeit előszeretettel veszi a nép köréből, népies nyelven is ír, de személyeit nem népies voltukban gyökerező sajátságaiknak kidomborításával világítja meg, hanem egész egyéniségük jellemzésével. Miklós-nak nem népiessége, hanem lelkének vágyódása, megsértődése, felbőszülése, kiengesztelése, gyöngédsége köti le figyelmünket. Alakjait nem a népréteghöz tartozás különös megnyilatkozása, hanem egyéniségük összes lényeges sajátságainak feltüntetése eleveníti meg.

A népiesség, az élet minden benyomása által támasztott érzelmek megéneklése és a költészet életszerűsége teljes mértékben mutatják, hogy bekövetkezett az a változás, melyet Pulszky Ferenc annyira óhajtott : a költészet az élethől merített ihletet.

Részint e változásnak tudatában, részint Hegel és Henszlmann olvasása következtében Erdélyi János foglalta először össze ennek az átalakult költészet-



nek az elméletét. Minden jobb érzésű ember — mondja az Egyéni és eszményi c. dolgozatában<sup>1</sup> — annak örül, mi magán viseli a nem idealis valóságot, a jellemzetest, az igazságot. Életet és embert kell tanulmányozni a hideg ideálok helyett. A művészetnek nem lehet feladata a fajt, a nemet, az általános, emberit feltüntetni, az embert különváltságában, önállóságában, személyességében, tehát egyéniségében kell feltüntetni. Az egyéniség elvénél a képzelő erőhöz járul még az ismerő. Ez utóbbi vezeti el a költőt oda, hogy a tárgyat úgy fogja fel, amint csak az az egy tárgy fogható fel, más nem. „Mihelyst ezen független külömbségben áll előttünk valami, . . . elmondhatjuk, . . . hogy egyénileg van felfogva, egyszersmind jellemzetesnek, valódinak, életrevalónak hisszük azt, mert az élet más forma alatt nem jelenhetik meg, mint egyénileg. Jellemzetet, egyénit, belső természetet kell keresni, nem szépet vagy rútat. „Így a mi elvünk és rendszerünk alapján bizonyos esztetikai köztársaság osztálya áll fel, mely *mindent elfogad a művészet tárgyául*. Hasonló szellemben nyilatkozik Berzsenyinek : „A kritikáról“ c. tanulmánya kiadásának recenziójában.<sup>2</sup> A művészetnek tárgya és anyaga az előtte fekvő természet és élet. Az életben semmi általánost nem láthatunk, hanem csak az általánosnak individuizált megjelenését. Csak tárgyakat és egyéneket tudunk érzékeinkkel felfogni. A művészetnek *életet*, vagy Goethe szavai szerint *elevent* kell adni.

Ezen elméletnek a kialakulására nemcsak Henszl-

<sup>1</sup> Sz. Sz. 1847.

<sup>2</sup> Sz. Sz. 1847. 108.



mannak és Hegelnek az elvei voltak hatással, amint azt részben Erdélyi bevallásából, részint Révhegyi Rózsi megállapításaiból tudjuk, szerves összefüggésben van ez a költészet átalakulásával. Ezt nemcsak az elméletből és költészetből kiáradó szellem azonossága, hanem Erdélyinek egy kijelentése is mutatja. Említett tanulmányában azt mondja, hogy Berzsenyi a „Két szomszédvár” hőseit kannibáloknak nevezte; mit szólna most Petőfi „Kecskerágó”, „úgy jólak-tam” féléihez és „számtalan sok hazai jellemzeteshez”; más helyt a nemzeti költészetet, a kialakult új költészetet, az ideális szépségűvel szemben „vérrel és hússal jelzett költészeti valódiságnak” nevezi, tehát az egyéniség elve megnyilatkozásának tekinti.

Ámde az esztetikai köztársaságnak az elve, az életet a maga teljességében költészeti tárggyul elfogadható esztetikai elv tarthatatlanná vált.

Azon jelenségek közül, melyekben a költészet átalakulása nyilvánult, a népiesség tájköltészetté, az élet minden benyomása által fakasztott érzelmeknek dalba öntése, tehát a költő teljes lelki világának feltárása prózaisággá és eredetiséghajszolássá fajult.

Mindkét elfajulásnak nyomaival már Petőfi életében találkozunk.

Már ekkor kezdődött a népiesség elfajulása. Népies alakokkal telik meg az egész költészet. A népies alakok jellemzésénél nem tudnak Petőfi hatása alól menekülni a költők. Ha Petőfi élesen látó tekintete észre vesz, vagy a néppel együtt érző szíve megérez valamely jelenséget egy népies alaknál, sokan akadnak, kik ezt a megfigyelést vagy megérzést értékesítik saját költeményükben. Mikor Petőfi



a szegény legényt a becsületes élet után áhítozva  
tüntette fel költeményében,<sup>1</sup> rövid időre rá<sup>2</sup> a fiatal  
Vajda Jánosnál is hasonlóképen jelenik meg :

S valahányszor zördül  
Az őszi levél,  
Keblén a zsványnak  
Sajgó bánat kél.

Mert ha megbocsátna  
Néki a megye  
Soha őt nem látná  
Fás Bakony hegye.

Ahol Petőfi hatásától függetlenül kísérelték meg  
a népies alakok megéneklését a népiesség epigonjai,  
ott hazug jellemképet nyújtottak. Így pl. egy helyen<sup>3</sup>  
a betyár elkeseredésében, mert kedvesét más karjá-  
ban találta, jelentkezik a pandúroknál ; hihetetlen,  
hogy előbb bosszút nem állt volna a hűtlenen, ha  
már fájdalmában minden áron bitófára akart kerülni.

A költő lelki világának korlátlan megnyilatko-  
zásában még nagyobb mértékben érezzük Petőfi  
hatását. E tekintetben Petőfi lírai költészetének is  
voltak árnyoldalai. „Végtelen gazdagság az övé, de  
a túltermékeny föld gyomot is óriásit hoz, a túláradt  
folyam nem ment az iszaptól“. <sup>4</sup> Érdekes, hogy éppen  
az árnyoldalaknak volt meg az a vonzerejük, hogy  
Petőfi „magikai körébe“ vonták az epigonokat.

Petőfit utánozva kezdtek az írók egymásnak  
prózai tartalmú verses leveleket írogatni ; Kerényi

<sup>1</sup> R. P. D. 1844. nyárutó 3.

<sup>2</sup> É. II. 804. 1.

<sup>3</sup> R. P. D. 1844. őszutó 13.

<sup>4</sup> Arany : Szemeréhez 1857. XI/29.



Frigyes pl. arról emlékezik meg egy ilyen Petőfihez intézett levélben, hogy együtt „rusztizott“ vele, Riskó Ignác egy Sárosy Gyulához írottban<sup>1</sup> az együtt fogyasztott sötét kenyről.

Petőfi mulatós költeményeinek a hatása alatt a költők egész sora bort kezd szomjazni és e vágyát költeményeiben kifejezésre is juttatja.

„Ide legjobb boromból! Húzd reá gyorsan cigány!“ — kiáltja Szemere Miklós;<sup>2</sup> „Hé, bort fiúk!“ — parancsolja Emődi.<sup>3</sup> „Fogjunk hozzá, poharakat! Hol van az a házi lakat? Anyám-asszony! bort hozzanak, A falu vén cimboráinak“ buzdít Szelestey;<sup>4</sup> még Tómpát is elragadja a borivás láza: „A pohárhoz én is értek egy kicsit“ — dicsekszik Petőfinek.<sup>5</sup> Talabér is bor után eped<sup>6</sup> „Adjatok bort szomjazó ajkamra, Tűzfolyamként lángzót, égetőt!“<sup>7</sup> De Petőfi „Felköszöntésének“ elolvasása után erős a gyanunk, hogy ez a költemény s nem a torok szárazsága ébresztette fel benne az ivás vágyát.<sup>8</sup> Petőfinek a bor visszaszerzi lelki nyugalma:

„És ha vihar szívemben  
Dúl irgalmatlanul,

<sup>1</sup> É. 1845. I. 337.

<sup>2</sup> Vasárnapon. É. 1845, I. 539.

<sup>3</sup> Petőfi búcsúján. P. D. 1845. 1.

<sup>4</sup> Cimboradal. É. 1844. I. 542.

<sup>5</sup> Bártfai levél. 1844. É. II. 11. 12.

<sup>6</sup> Az álomról. 1845. P. D. II, 1279.

<sup>7</sup> H. 1846. I. 313.

<sup>8</sup> Athén. 1843. IX/30.: „Miljom átok, bort a billikomba,  
Részegítő lánghullámú bort.“



Csak a bor, amitől ez  
Ismét lecsillapul“. <sup>1</sup>

Samarjay Károlyt is ez nyugtatja meg:

„Csalólódásim szétrombolá csúful  
A kétkedés .. de lám, ha bort iszom,  
Csalódásim s hitem megint újul.“

Petőfi reméli, hogy a bor legyőzi halálfélelmét is: <sup>2</sup>

„Egykor majd borocska mellől  
A halál ha üzni jó,  
Még egy korty — s nevetve dülük  
Jégöledbe temető“.

Samarjay is borosan óhajt megválni az élettől: <sup>1</sup>

„Az élettől is úgy tántorgok el,  
Mint vendégségből a korsók közül,  
Ölelve a pajtást, ki hű maradt,  
Aztán gödörbe dülök részegül!“

Petőfi hatása alatt kedélyeskedő hang terjed el a költészetben. „Lelkemadta, teremtetted Kunfia“, <sup>3</sup> „A poeta az istenek Komája“, <sup>3</sup> „Pajtás, jertek a csárdába“, <sup>4</sup> „Szegre hát most cimboráim, Szegre ki-ki gondjait!“ <sup>5</sup> „Mihály bátyám, hej, a kincsét, angyalát, Ugye bizony mégsem vak az, aki lát, ugye biz az angyalát“, <sup>4</sup> „Csóri, aki életed van, Halljátok.“ <sup>4</sup> Kedélyeskedik Lisznyay, <sup>3</sup> Szelestey, <sup>4</sup> Szemere Miklós. <sup>5</sup>

A minden költői értéket nélkülöző események-

<sup>1</sup> A leánykákhoz.

<sup>2</sup> A borozó. 1842.

<sup>3</sup> Petőfi Sándorhoz. 1845. V.

<sup>4</sup> Cimboradal. É. 1844. I. 542.

Vörösmartyhoz. H. 1844. őszhó 19.

Három a tánc. H. 1844. télutó 5.

<sup>5</sup> Vasárnapon. É. 1845. I. 539.





nek költői levélbe foglalásában, a mulatós hajlam feltüntetésében, a kedélyeskedő hangban prózaisággá és eredetiség hajszolássá fajult el az élet minden benyomását dalban megnyilatkoztató költészet szabadsága.

A költészet ezen elfajulását észrevették a jobb ízlésű kortársak is. Petőfi már 1844-ben mennydörög utánczó ellen. Garay János egyik öccséhez intézett levelében már 1845-ben említi, hogy mennyire undorodik a kancsó- és betyárirodalomtól. De a legtöbb támadást az eszmeiség hívei intézték, csakhogy ezek személyes gyűlöletről vezetve az utánczók túlzásai miatt is főleg Petőfit támadták és így nélkülözvén az elvi alapot, tekintetbe nem is jöhetnek.

A szabadságharc leveretése után még nagyobb mértékben fejlődött tovább a költészet a jelzett átirányban. E vadhajtás felburjánzására igen kedvező volt a nemzeti szellem elnyomása, úgy, hogy a közönség mohón kapott annak mindenfajta megnyilatkozásán. „Mozogni kell, mert ez a mozgás mind tanúság mellettünk; ha nem írunk, akkor végünk; legfelsőbb helyen mindjárt tudomásul veszik, mint irodalomtalan nemzetet néznek bennünket; tehát adjuk jelét abban, miben lehet életünknek” írja Erdélyi János Szemere Miklósnak.<sup>1</sup> Arany is így buzdítja Tompát: „Még ha az irodalom haldoklik is, mi vagyunk a vonagló tagok, melyek mozgásuk által némi életet mutatnak. Tehát csak mozgjunk, jól, vagy rosszul, célra-e, vagy cél nélkül, az most mindegy”.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> 1850. IV/10. (I. K. 1905.)

<sup>2</sup> 1852. X/1.



A gyászos események lesújtó emlékétől megbénult költői szellem Petőfi és a nép költészetének hatása alatt igyekezett ismét tevékenyvé válni.

Most már azok is Petőfinél kerestek ihletést, kik azelőtt nem tudták megérteni. Sárossy Gyula 1844-ben még azt írja Szemere Miklósnak,<sup>1</sup> hogy Eördögh Dániel „Könnyező“ című verse többet ér, mint 20 vers „a Petőfi gyárából“; Petőfit izléstelennek mondja s azt tartja, hogy „a káplár, kivált humoros költeményeiben, nagyon kikandikál“. Az ötvenes évek elején már azt hirdette, hogy

„Az isten elküldé Petőfit,  
Hogy hagyna e földön nyomot,  
S ő halhatatlanná varázslá  
Dalával ezt a holt romot“<sup>2</sup>

Így hát Petőfi utánzásának láza az ötvenes években még erősebb lett. Nézzük ennek legszembe-tűnőbb jelenségeit.

A költő egyéniségének előtérbe helyezése magáneseemények, mulatós hajlam, hangulatváltozás, kedélyes hang feltüntetése által lépten-nyomon előfordul a költészetben. Szelestey pipát szeretne cserélni Lisznyaival kedélyes beszélgetés közben.<sup>3</sup> Sárossy Gyula emlékezteti Lisznyait, hányszor megszidta, hogy ne igyon annyit.<sup>4</sup> Tóth Kálmán unja a nőtlenséget és meg fog házasodni.<sup>5</sup> Szelestey szeret mulatni: „Bort ide, aki lelke van! Csak azért is

<sup>1</sup> 1844. X/28. (I. K. 1905.)

<sup>2</sup> „A csárda romján.“

<sup>3</sup> Lisznyai barátomnak. Hölgyfutár. 1852. 231.

<sup>4</sup> Lisznyai Kálmánhoz.

<sup>5</sup> Akármit beszélek.



legyünk vígan!“ „Húzd rá csicsók, te vén fránya“. „Még a hajamat is tépem, Úgy örülök, úgy mulatok.“<sup>1</sup> Liszniai szeret mulatni: „Ez az óbor, Be jó bor, be jó bor, Eszem tőle be kóbor!“<sup>2</sup> Tóth Kálmánnál igen gyors a hangulatváltozás. „Még ma reggel csendes, szelíd fiú voltam, Most meg olyan tüzes és féktelen vagyok.“<sup>3</sup> Hallunk kedélyes hangokat is: „Pikós ám a veszedelem!“<sup>4</sup> „Úgy megházasodom, mint a pinty!“<sup>5</sup>

A feltűnés és eredetiség után törekvő egyén tartózkodás nélküli megnyilatkozásának a szabadsága dagályos ötletek egész áradatának nyitott útát a költészetben. Szelestey úgy öleli a világot, mint az ég a mennyországot; lelke fakó kerék módjára sziporkát vet kedvese ablakára; ha kedvese ajkát megcsókolja, ez a cimbalom megpengetésére emlékezteti. Liszniai szerint a pacsirta a mezőség szárnyas csengettyűje; amerre a bánata jár, elijed a halálmadár; ha bort iszik, istent iszik.

Az egyéniség e túltengésére, melyre Petőfi költészetének árnyoldalai nyitottak útát, igen jellemző Aranynek egyik értesülése, mely szerint Tóth Kálmán így nyilatkozott volna:<sup>6</sup> „Szegény Vörösmarty azt hiszem maga is elismeri a kuckóban, hogy kár volt neki annyi ostobaságot összeírni“. Még ha nem is történt meg ez a kijelentés, fontos már azért is,

<sup>1</sup> Falu pacsirtája. 1854.

<sup>2</sup> Új palócdalok.

<sup>3</sup> Furcsa egy multság.

<sup>4</sup> Szelestey: Azt gondolnák.

<sup>5</sup> Tóth Kálmán: Csakugyan.

<sup>6</sup> Tompának 1853. XII/18. és Szilágyi Istvánnak. 1854.



mert akadtak, akik az egyéniség túltengetése miatt Tóth Kálmán és társai ellen, szóval az „Új Magyarország ellen“ érzett elkeseredésükben a dolgot megtörténtnek hitték.

Elmúlt már az az idő, melyben a „csak mozogjunk, jól, vagy rosszul, az mindegy“ elvet hirdették. Arany János nagyon elégedetlen volt a most említett költészeti jelenségekkel. Az egész magyar szépirodalomról azt tartja, hogy nem ér egy hajítófát sem, nincs benne velő; a költők cimboráskodnak, jobbra-balra pletykálkodnak és lumpolnak; azt hiszi, hogy a Parnasszus körül nagyon sok „lerudolni“ való állat kezdi rágni a bogáncsot; Pestnek irodalmi világát nem sokra becsüli „nehány szegény legény lézeng ott fel s alá pénz, erély és tehetség nélkül. Megrója önhittségüket, nyegleségüket, bombasztjaikat.

Tompa szerint „a fiatal Magyarország dolgai“ örültségbe mentek át.

Gyulai Pál hibáztatja, hogy minden kezdő az egyéniségét tölja előtérbe, ha az mindjárt a legérdek telenebb is. Haragra lobbanva jegyzi meg, hogy ma-holnap divattá lesz a gyerekeskedés, a botrány, a hetyke kúfárkodás, az eszeveszettség, a genialiskodás, a megfélelkezés múlt és jövőről.

Lévay Józsefnek nem sok reményt nyujtanak az irodalom ifjú bajnokai. „Brr, azok az újdondások!“ — fakad ki egy Aranyhoz intézett levelében: „azok a borzas hajú megöregedett fiatal pofák! művészek, poéták és nagy emberek! Undorodom, ha rájuk gondolok“.



Greguss Ágost megtámadja az ifjú költőket,<sup>1</sup> hogy Petőfies hetykeséggel kiékesítik énjüket. „Beugrat néhány hetyke legény a jogászi tanfolyamról egyenest a költészet templomába, nagyot iszik, nagyot kurjant, mintha a templom csárda volna s ime fel van ütve az új költészet tábora“.

Az egyéniség túltengése mellett átburjázott az ötvenes évekbe a népiesség túlhajtása is. Itt is felleljük a Petőfi által észlelt népies sajátságok értékesítését. Petőfi egyik költeményében leírja, hogy a mulató legény hűtlenné vált kedvesének az ablaka alatt húzat leghangosabban a cigánnyal; Szelestey-nél a legény szereti babáját, tehát ablaka alatt el kell hallgatni a cigányoknak. Itt is felleljük, hogy a népet Petőfi segítsége nélkül tanulmányozó költő sületlenséget ír, mint Például Lisznai, mikor *a pásztor sarkantyús csizmában a gémes kút telejére ülteti*.<sup>2</sup> A népiességek egy további megnyilatkozási formája a tájszokásoknak a tájszólás nyelvén való leírása ett.

Ebbe az irányba azon tévhit terelte a költőket, mely szerint a népköltészet alapján nemzeti költészetet úgy lehet teremteni, ha megszereztük magunknak a nép viszonyainak s házi életének teljes ismeretét.<sup>3</sup> A tiszta, eredeti nemzeti költészetnek, mely a népköltészet alapján fejlődik ki, birni kell a magyar gondolkozásmód, jellem, szokások és nyelv eredeti kellékeit. Ízléstani fogalmaink miatt tehát ne legyünk szigorúak, ne nyesegezzük a durvaságokat, mert

<sup>1</sup> P. N. 1853. Tájékozás ifjabbkori lantos költészetünk közül.

<sup>2</sup> Furujs pásztor. Új palócdalok. 1858.

<sup>3</sup> Szelestey: Kalászok a népelethől. P. N. 1853. 980.



eltűnik az eredetiség.<sup>1</sup> Ez a felfogás vezette a költőket a vidéki szokások és szólásmódok feltüntetéséhez a költészetben, aminek a költészet prózaivá és érthetlenné válása lett következménye, mint ahogy azt főleg Lisznyai és Szelestey tájkölteményeiből láthatjuk.

Ez a túltengésbe vitt népiesség tarthatatlanná vált a költészetben. Aranyt kezdi vádolni lelkiismerete, hogy ő is a magyar költészet megbuktatói közé tartozik, bevívén oda a nyers, pórias elemet.

Tompa a „Palócdalok“-t, meg „Cimbalom“-félék miatt szintén megútolta a népiest.

Gyulai Pál tiltakozik az irodalom nevében az ellen, hogy az újabb népköltészet egyik eleme a tájszólás lett. Az újabb költőket szerinte nem benső ösztön vonja a néphez, hanem a divat.

Greguss Ágost fájlalja, hogy a népies átcsapott a póriasba és helyteleníti, hogy valóban költőinek csak a népiest tartják; azt hiszi, most már igazán nem szorulunk rá, hogy nemzeti hiúságból legyezzünk s a magyar művekre csak alsóbb mértéket merjünk alkalmazni.

Toldy Ferenc téveszmének tartja, hogy a költészet nem több, mint bizonyos conventionalis tartalom conventionalis alakja.

Kemény Zsigmond Arannyal szövetkezve zsebkönyvet akar kiadni, ezzel mintegy tiltakozva a semmi komolysággal nem bíró és ipar gyanánt üzőt szépirodalom ellen és azt reméli, hogy a költészet okvetlenül mássá fog válni, mint csupán a most divatos népiesség.

<sup>1</sup> Falu pacsirtája.



Erdélyi János szerint a közönség a betyárost és délibábost most már éppen úgy megunta, mint annak idején a ciprust és az érzelgőst.

Az egyéniség és népiesség túltengése következtében nem csoda, hogy az eszthetikai köztársaság elvén változtatni kellett.

Gyulai Pál szerint<sup>1</sup> oly hangulat jön mindinkább divatba, mely az eszmei tartalmat tudóskodásnak, ellenben az együgyűséget naivitásnak, az izgatottságot szenvedélynek, az érthetetlen dagályt mélységnek, a hóbortot genialitásnak s a nemzeti cafrangok prózáját a magyar szellem költői eredetiségének tartja.

Kazinczy Gábor azt reméli,<sup>2</sup> hogy most már ki fogja küzdeni magát az eszthetikai irány s az eredeti erő egyesülni fog idegen művek tanulmányozásával. És mintha az eszthetikai irány győzelmének előhírnöke lenne, hogy Salamon Ferenc csak művészetet kíván a költői alkotástól. Nem kell, hogy népies legyen, földolog, hogy a jellem és a lelki tünetmények határozottan, hűen legyenek előállítva.<sup>3</sup>

Erdélyi János már 1854-ben<sup>4</sup> azt fejtegeti esztetikai tanulmányaiban, hogy az élethűségnek eszményítéssel is kell párosulni s a művészetben nem csak a jellemzetes, hanem a *művészetileg* jellemzetes elvnek kell megnyilatkoznia. 1859-ben<sup>5</sup> még határozottabban fejti ki, hogy eszményit kell bevinni az „el-szétfolyó“ egyéniség közé összetartó és elevenítő elv

<sup>1</sup> Bud. Hirlap. 1855. 626.

<sup>2</sup> Szépirod. Lap. 1853. II/3.

<sup>3</sup> Arany népiesség.

<sup>4</sup> Új Magyar Múzeum. 1854. III.

<sup>5</sup> A magyar líra a forradalom után.



gyanánt, mert oly hideg egyéniségig viszik a poezist, hogy nem lesz egyéb húsnál, piros pozsgás érzéki szépségnél. Az örök egyetemes emberi szépet „kitudták” a gyakorlatból, most csak nemzeti és népi feltételek mellett mérlegelik a szépet; ez éppen olyan egyoldalúság, mint azelőtt az eszményi túltengése az egyéniség rovására. Az egyetemes embervilágból a magyar népiességen át a vidékiességhez jutott a költészet. Elvesztvén a szép eszméjéből az emberit, a hazainak, vagy nemzetinek is meg kellett romlani. Az örökkel és istenivel a napi és népi áll szemközt. A rideg eszményi holt állat, a rideg egyéni holt ember.

Greguss Ágost<sup>1</sup> szerint is a valót kell visszaadni a művészetnek, de az eszmei valót.

Ekkor ragyogott fel Arany János napja. Egyes munkái miatt ünnepelték őt már a negyvenes években is, úgy Petőfi, mint Toldy Ferenc fellelkesedett a népiességnek művészi megnyilatkozásán költészetében, de 1853 körül az irodalom vezéralakját kezdték látni benne, kinek összes művei a költészet elméletében hirdetett elvet: az eszményített valóságot nyilatkoztatták meg. Költészete nem prózai valóságában tükrözte az életet, de azért sohasem vesztette el életszerűségét.

Erdélyi János kijelenti,<sup>2</sup> hogy ösztön és tudalom, élet és tan, elmélet és gyakorlat még sohasem párosult annyira, mint Arany költészetében.

Greguss<sup>3</sup> Arany művészetének lényegét abban

<sup>1</sup> P. N. 1853. Tájékoztás újabbkori lantos költészetünk körül.

<sup>2</sup> 1855. Egyszázadnegyed a magyar népirodalomból.

<sup>3</sup> P. N. 1856. 1881.



látja, hogy az életet művészi öntudattal emeli a költészetbe s úgy véli, hogy a közönség nem is tudja, milyen kincset bir Aranyban.

Kemény Zsigmond szerint<sup>1</sup> senki sem tette a tárgyilagosságot és a művészi formák kezelését oly mértékben sajátjává, mint Arany.

Lassanként elnémultak az egyéniség túlzásba vivői, lassanként elnémultak a népieskedők. „Érezzük, hogy valamint a szónoki poezisnek ideje elmúlt, úgy a póriasnak is fogyatékán vagyunk“.<sup>2</sup> „Megyünk kifelé a népiesből“,<sup>3</sup> „Most már futunk a népiestől, vagy attól, amit annak szoktak nevezni“.<sup>4</sup> Mindenkinek Arany felé fordult a figyelme. Salamon<sup>6</sup> Aranyt ajánlja ifjúsági olvasmányul, Kemény reméli, hogy általa a lírai és epikai költészet reformáltatni fog<sup>6</sup> és Greguss már úgy érzi,<sup>7</sup> hogy amint bálványozták a maguk korában Vörösmartyt és Petőfit, úgy fogják most bálványozni Aranyt.

Mialatt Arany a szerény professzori lakban Petőfiről álmódott és azon tépelődött, hogy elfoglalhatja-e az Akadémián egy Vörösmarty helyét, a közfelfogás már őt tartotta az örök emberi és nemzeti szép művészi kifejezése nagymesterének.

<sup>1</sup> Pesti Napló. 1853. 1050.

<sup>2</sup> Kemény Zs. P. N. 1853. 65.

<sup>3</sup> Erdélyi: A magyar líra a forradalom után 1859.

<sup>4</sup> Arany Tompának. 1853. XI.

<sup>5</sup> Arany és a népiesség.

<sup>6</sup> P. N. 1853. 65.

<sup>7</sup> P. N. 1856. 1933.





### Értekezésem tárgyának fontosabb irodalma a következő :

- Arany* : levelezése. Ö. M. XI. és XII. kt.  
*Bajza* : levelei. Ö. M. VI. Badics 1908.  
A román költésről. K. L. 1833.  
*Bangó Pető* : Töredékek széptani naplóból. É. 1848.  
III./12.  
*Berzsenyi* : A kritikáról. Döbrentei kiadása 1842.  
„ Levelei.  
„ Poetai harmonistika.  
*Boross Gábor* : Berzsenyi eszthetikai és kritikai munkássága. Erd. Múz. 1895.  
*Csatári Olló* : Irodalmunk jelen állapota. É. 1845. 377. l.  
*Császár Ferenc* : Petőfi költeményes munkái. É. 1845.  
P. n. 111, 127.  
*Csernátoni Gyula* : Petőfi és az ötvenes évek költői. P. M. 1893.  
*Csongor* : Irodalmi élet az ötvenes években. H. L. 1853.  
1882. 83. 84.  
*Dardanus* : Útilevél É. 1844. P. n. 31.  
*Eötvös József br.* : Petőfi Összes költeményeiről. 1847.  
P. H. P. n. 293.  
*Erdélyi János* : Levelei Szemere Miklóshoz. 1840—50. I. K. 1905.  
A népköltészetéről. K. T. É. 1842—43.  
Töredékek a magyar népdalkölt. K. T. É. 1843—44.  
A magyar népdalok. K. T. É. 1846. Kisebb prózái.



- Előszó a Népdalok és Mondák gyűjteményéhez.  
1846—48.
- Egyéni és eszményi. Sz. Sz. 1847.
- Valami a romanticizmusról. U. o.
- Berzsenyi: „A kritikáról“ c. művéről. U. o.
- Népköltészetünk a külföldön. 1851. P. N. 393. Kisebb prózái.
- Népköltészet és Kelmeiség. Sz. L. 1853. Kisebb prózái.
- Aesthetikai tanulmányok. U. M. M. 1854. III.
- A magyar lira a forradalom után. B. Sz. 1859. Ország 1863. Tanulmányok.
- Egy századnegyed a magyar szépirodalomból 1855. Kisebb prózái.
- Fáy András*: levele Szemeréhez. 1859. I. K. 1905.
- Ferenczi Zoltán*: Petőfi és bírálói. Petőfi Album. 1898.
- Irodalmi viszonyok és harcok 1847-ben. P. M. 1889.
- Kisebb tanulmányok Petőfi koráról. P. M.
- Garay János*: levele öccséhez. 1845. P. M. VI. 132.
- Greguss Ágost*: Futár. 1847. P. n. 322.
- Tájékozás újabbbkori lantoköltészetünk körül. P. N. 1853. 1036. és köv.
- Irodalmi körütekintés. M. S. 1855.
- Eszmecsere a népiesség ügyében. 1856. P. N. 1933.
- Arany kisebb költeményei. 1856. P. N. 1881.
- A népköltészet viszonya a műköltészethez. K. T. É. 1860.
- Gyulai Pál*: Petőfi Sándor és a lírai költészet. 1854. Krit. dolg.
- A legújabb magyar líra. B. Sz. 1875. Szépirodalmi Szemle. B. Hirl. 1855. 626. és köv.
- Hartmann János*: Petőfi tanulmányok.
- Henszlmann Imre*: Párhuzam. 1841.
- Horváth János*: Petőfi fogadtatása az irodalomban. B. Sz. 1913.
- Horváth Mihály*: A népérdekek kifejlődése honunkban. Athen. 1841.
- Jókai Mór*: Petőfi és ellenségei. Hon 1879. 186. 87.



- Kélecsényi János*: Henselmann Imre eszthetikája. 1910.  
*Kazinczy Gábor*: Nyílt levél. Sz. L. 1853. II. 3.  
*Kemény Zsigmond br.*: Élet és irodalom. 1853.  
 Liránk a ferradalom után. P. N. 1853. 1036. és köv.  
*Kölcsey Ferenc*: Nemzeti hagyományok. 1826. Ö. M. III.  
 Levelezése. Ö. M. IX. és X. kt.  
*Meltzl Hugo*: Petőfi pamphletistái és panegyristái. Erd.  
 Múz. 1874.  
*Müller Godofred*: Nemzetiség és népiesség a költészetben.  
 K. T. É. 1841—42.  
*Nagy Ignác*: Tigrisköltészet. 1845. P. n. 145.  
*Nádaskay Lajos*: Petőfi költeményeiről. 1844. P. n. 34.  
*P. Horváth Lázár*: Új levél Emiliához. 1845. P. n. 109.  
*Poor Jenő*: Petőfi: „Helység kalapácsa” c. költeménye-  
 ről, Hirnök. 1844. P. n. 26.  
*Pulsky Ferenc*: Élet és művészet. 1841. Athen.  
 Lirai költészet. Sz. Sz. 1847. P. n. 275.  
 Petőfi és a kritika a negyvenes években. Petőfi-tár-  
 saság Lapja. 1877.  
*Révhegyi Rózi*: Kölcsey mint eszthetikus.  
*Salamon Ferenc*: Arany és a népiesség. B. H. 1856.  
 Arany Toldijáról. U. o.  
 Arany kisebb költeményei. U. o.  
 Petőfi újabb költeményei. B. Sz. 1858.  
*Sárosy Gyula*: levele Szemere Miklóshoz. 1844-ből. I. K.  
 1905.  
*Szelestey Lajos*: Köri estély. É. 1847. P. n. 261.  
 Előszó a „falu pacsirtájához”. 1854.  
 Kalászkok a népéletből. P. N. 1853. 980.  
*Szemere Miklós*: A régi jó Gvadányi Petőfihez. 1845.  
 P. n. 122.  
 Az aggteleki barlangban. 1845. P. n. 125.  
*Szeverin*: Petőfiről és költeményeiről. 1845. P. D. P. n.  
 138, 145, 157, 160.  
*Severus*: Petőfiről. H. 1847. P. n. 351.  
*Szilágyi Sándor*: Erdélyi levelek. Hazánk. 1847. P. n. 361.



*Szontagh Gusztáv* : Kisfaludy K. munkálkodásának kritikái irányáról. K. T. É. 1841.

A művészet kútforrásai. K. T. É. 1843/44.

*Toldy Ferenc* : Szépirodalmunk jelen szükségéről. K. T. É. 1841/42.

Szépirodalmunk jelen állapota. K. T. É. 1843/44.

Eszmék a magyar verstan átalakítására. U. o.

Petőfi János vitézéről. Bud. Hiradó. 1845. P. n. 87.

Petőfiről. U. o. 1845. P. n. 59.

Arany Toldijáról. Sz. Sz. 1847.

Egyetemi elő dásai. P. N. 1854. 176. és köv.

*Vahot Imre* : Előszava Petőfi János vitézéhez. 1845. P. n. 57.

*Závodszyk* : Lisznyai és a Kelmeiség. Figyelő. 1871.

*Zerffi* : Kritikai Szemle. Bud. Hiradó. 1847.

### Rövidítések.

Athen. = Athenaeum.

B. H. = Budapesti Hiradó.

B. Sz. = Budapesti Szemle.

B. Hirl. = Budapesti Hirlap.

É. = Életképek.

H. = Honderű.

H. L. = Hölgyek Lapja.

I. K. = Irodalomtörténeti Közlemények.

K. L. = Kritikai Lapok.

K. T. É. = Kisfaludy Társaság Évlapjai.

M. S. = Magyar Sajtó.

P. D. = Pesti Divatlap.

P. H. = Pesti Hirlap.

R. P. D. = Regélő Pesti Divatlap.

P. M. = Petőfi Múzeum. Szerk. Ferenczi-Csernátoni.

P. N. = Pesti Napló.

P. n. = Endrődi: Petőfi napjai.

Sz. L. = Szépirodalmi Lapok.

Sz. Sz. = Szépirodalmi Szemle.

U. M. M. = Új Magyar Múzeum.





